

B E N J A M I N

MAGAZINE VAN JMW / ROSJ HASJANA 2023 / JAARGANG 34 / NR. 133

Ronit Palache
Eigenzinnige ikonen

Michèle Capriles
Spil op Curaçao

Marx en Philips
In Zaltbommel

De Benoemingscommissie Bestuursleden COM (BBC) is op zoek naar

EEN MAROR (COM) BESTUURSLID (LJG)

COM, Stichting Collectieve Maror-gelden Nederland, houdt zich bezig met het beheer en de verdeling van het private gedeelte van de Joodse oorlogstegoeden bestemd voor collectieve doelen binnen de Joodse gemeenschap in Nederland en verstrekt subsidies uit die tegoeden. COM is hierdoor een vitaal onderdeel van de Nederlands-Joodse infrastructuur in de breedste zin des woords.

Draagt u de toekomst van Joods Nederland een warm hart toe dan is dit uw kans om daaraan een bijdrage te leveren.

Het bestuur van COM bestaat uit 7 leden en houdt zich voornamelijk bezig met:

- beoordelen van subsidieaanvragen (150-200 per jaar). Het bestuur oordeelt of een subsidieaanvraag voor een uitkering voldoet aan de criteria in het Uitkeringsreglement en het Beleidsplan en stelt de hoogte van een eventuele toekenning vast.
- beheren van COM-vermogen (per 1-1-2023 circa 20 miljoen euro)
- samenwerking met Bureau Maror-gelden (2,3 fte: directeur, uitvoerend secretaris, subsidieadviseur)
- monitoring en optimalisatie van aanvraag-, toekennings- en vaststellingsprocessen
- periodiek bestuursoverleg (12 keer per jaar, 's avonds te Amsterdam)
- regie over reglementen en beleid

Ten aanzien van het beleid legt COM verantwoording af aan zijn Gemeenschapsraad en aan het Centraal Joods Overleg (CJO).

De BBC is een commissie van 3 leden bestaande uit een onafhankelijke voorzitter plus een door COM en een door CJO benoemd lid. De BBC beoordeelt de ontvangen sollicitaties, voert gesprekken met de meest geschikte

kandidaten en toetst referenties om uiteindelijk tot een voor CJO en COM bindende voordracht te komen.

Het profiel van het gezochte bestuurslid is als volgt:

- u behoort tot de Joodse gemeenschap in Nederland
- u bent lid van een Joodse gemeente die valt onder het Nederlands Verbond voor Progressief Jodendom
- u beschikt over financiële en/of juridische kennis
- u beschikt over aantoonbare inzet voor en kennis van de Nederlands-Joodse gemeenschap en de Nederlands-Joodse infrastructuur
- u hebt voldoende tijd om u in te zetten voor het bestuur
- u bent gewend in teams te functioneren en bent bereid en in staat tot collegiale samenwerking binnen het bestuur, waarbij meningen van anderen gerespecteerd worden
- u hebt kennis van bestuurlijke processen en bent in staat beleid en uitvoering te scheiden
- u kunt de bestuurstaak onafhankelijk en integer vervullen, zonder last en ruggenspraak
- u verricht geen gesalarieerd werk binnen de Nederlands-Joodse infrastructuur
- u hebt een goede beheersing van het Nederlands in woord en geschrift.

Een bestuursfunctie bij een Joodse organisatie conflicteert in principe niet met een COM-bestuursfunctie.

Binnen het bestuur wordt een evenwichtige inbreng nagestreefd van financiële, juridische, organisatorische en maatschappelijke deskundigheid; ook wordt gelet op diversiteit in gender, leeftijd en herkomst (Amsterdam of mediene).

COM-bestuurders zijn onbezoldigd. Voor onkosten en reiskosten kan een beperkte vergoeding worden ontvangen.

Een strikt vertrouwelijke behandeling van reacties wordt uiteraard gegarandeerd.

Belangstellenden worden uitgenodigd een brief inclusief curriculum vitae te sturen aan de voorzitter van de BBC, Ido Shikma, via vacaturesmaror@gmail.com. Dit kan tot en met **9 oktober**. Ook voor nadere informatie kunt u zich richten tot dit e-mailadres. Zie www.maror.nl voor algemene informatie over COM.

Benjamin 133 / jaargang 34 / **Rosj Hasjana 2023 - Sjana tova 5784!**

Boekenwinkel van Joods Nederland / 6

ILLUSTRATIE DOOR ESTHER POLAK

Inhoudsopgave

- 10** Hoofdinterview / **Ronit Palache**
- 14** Ergernissen / **Taalgebruik**
- 16** Literatuur / **Giorgio Bassani**
- 18** Column Krantz / **AI**
- 20** Feestdagen / **Rosj Hasjana**
- 22** Buitenland / **Curaçao**
- 24** Mediene / **Zaltbommel**
- 28** Mijn leven / **Roos Elkerbout**
- 30** Historisch / **De Vecht**
- 34** Tweede generatie / **Duitse afkomst**
- 36** Eten / **Kok van Beth Shalom**

- 39** Loting / **Canon Joods Nederland**
- 40** Uitgelicht / **E-learning voor professionals**
- 42** Freyda / **Stem bewust**

Agenda/groepen, Lev, Mediene,
CDR, Sjoekertjes **vanaf pagina 44**

jmw

Traditie van vrijwilligers

Sjana tova oemetoeka, een goed en zoet 5784. Het is een indrukwekkend groot getal, dat van het nieuwe Joodse jaar, valt mij altijd op. De Joodse jaartelling gaat terug naar het ooit door geloofsgeleerden uitgerekende jaar van de schepping. Maar los daarvan is het volgens het Guinness Book of Records ook de oudste nog in gebruik zijnde kalender, al meer dan drie millennia. Het gevoel bij zo'n diepgewortelde en heel ver teruggaande traditie aangesloten te zijn, is een van de krachten van de Joodse gemeenschap waar JMW nu ook alweer ruim 75 jaar deel van uitmaakt in Nederland.

Nieuwe tradities

We maken constant samen nieuwe tradities en Rosj Hasjana is ook een dag om terug te kijken, zoals Asjer Waterman in deze Benjamin schrijft. Eerder dit jaar mochten we bijvoorbeeld de 25ste verjaardag markeren van de Gooise Nesjomme, de aan JMW verbonden "ontmoetingsplaats voor mensen van alle leeftijden met een Joodse achtergrond en hun partners in midden Nederland en daarbuiten."

De groep die in Hilversum bijeenkomt is rijk geschakeerd, dynamisch en geïnteresseerd in Joods samenzijn, Joodse cultuur en traditie en soms simpelweg samen koffiedrinken. Net als de vele andere, gelijksoortige groepen door het hele land, en trouwens ook de Benjamin, staan of vallen zulke activiteiten met de enorme inzet van talloze enthousiaste vrijwilligers. JMW kan faciliteren, maar zonder de mensen ter plekke die hun tijd en hun energie inzetten voor dit gemeenschappelijk doel, zou er niets mogelijk zijn.

Speerpunt vrijwilligers

We hebben daarom ook in het nieuwe Joodse jaar en verder in de toekomst de vrijwilligers hoog in het vaandel staan. Het is een van de speerpunten in het strategieplan 2023-2027, dat luidt: "Verantwoordelijkheid voor elkaar – Kol jisrael arevien ze ba-zeh. Alle Joden zijn verantwoordelijk voor elkaar. Wij voelen die verantwoordelijkheid en bieden leden uit de gemeenschap de mogelijkheid om die verantwoordelijkheid te nemen

door vrijwilligerswerk te doen binnen de gemeenschap." We gaan opnieuw kijken hoe we hieraan invulling kunnen geven op een manier die het beste past bij de vrijwilligers zelf. We zijn iedereen ontzettend dankbaar die zich in het heden of verleden belangeloos via JMW heeft ingezet, of nog steeds inzet, voor de gemeenschap. Het is een prachtig netwerk van betrokkenen, creatieve en hele lieve mensen. Daar willen we niets aan veranderen. Wel willen we kijken of we nog meer mensen enthousiast kunnen maken. Bijvoorbeeld door het makkelijker te maken om eenmalig, per activiteit of op een andere manier flexibeler bij te dragen als vrijwilliger. Het betrokken zijn bij activiteiten, en andere mensen daarin bijstaan, kan ook op allerlei manieren voldoening geven en goed zijn voor de eigen ontwikkeling. Wij willen helpen om die ervaring zo waardevol mogelijk te maken.

Demografisch onderzoek

Een van de belangrijke hulpmiddelen, zowel bij de activiteiten als bij het goed verwelkomen en inzetten van vrijwilligers, is gedegen informatie over Joods Nederland. Het vorige demografische onderzoek, ook ingezet vanuit JMW, is al bijna vijftien jaar oud en echt basisonderzoek hiernaar stamt nog uit 1999. Vandaar dat we opnieuw opdracht hebben gegeven tot een onderzoek, in overleg met andere Joodse organisaties in Nederland, dat de afgelopen maanden van start is gegaan.

Behalve een beeld te geven van hoeveel mensen met een Joodse afkomst momenteel in Nederland wonen, komen er uit dit soort onderzoeken ook vaak verrassende feiten die de focus van organisaties als JMW weer kunnen beïnvloeden. In 1999 was onder meer bijvoorbeeld de bevestiging dat een groot aantal Israëliërs in Nederland woonde, van belang. We kijken uit naar de resultaten die we tegen volgend jaar zomer verwachten en ons weer een nieuwe impuls zullen geven.

Nogmaals sjana tova en een goede vast, een mooie Jom Kipoer en g'mar chatiema tova.

Margo Weerts,
directeur-bestuurder JMW

Eigenzinnigheid!

Na twee themanummers, met Pesach ging het over vijfenzeventig jaar Israël en het zomernummer stond in het teken van dromen, nu weer eens een 'reguliere' Benjamin. Een nummer waar alles in kan en waar opnieuw onverwachte en eigenzinnige artikelen instaan. Het hoofdinterview met schrijver en journalist Ronit Palache gaat daar ook in grote mate over; eigenzinnigheid. Dat geldt voor Ronit en hoe ze invulling geeft aan haar Jodendom. En het geldt ook voor de drie Joodse intellectuele prominenten van wiens werk ze bloemlezingen heeft samengesteld: Ischa Meijer, Renate Rubinstein en Andreas Burnier. Eigenzinnig, vrijgevochten en rebels, dat zijn toch de kenmerken van generaties van Joodse schrijvers, journalisten en denkers. Het is een traditie die we met z'n allen hoog in het vaandel zouden moeten hebben. De Benjamin doet dat ook graag, maar moet ook, net als JMW, tegelijk laagdrempelig zijn en toegankelijk voor iedereen.

Natuurlijk staat ook deze Benjamin weer vol met opmerkelijke en karaktervolle stukken. Neem bijvoorbeeld het artikel over Michèle Capriles, plaatsvervangend gouverneur van Curaçao en spil van de Joodse gemeenschap. Ze is, onder meer, ook kunstenaar en was politicus. Of zie het stuk over de vroeger befaamde Joodse boekhandel Joachimsthal, geschreven door Jessica Polak die daar een deel van haar jeugd doorbracht. Haar herinneringen wekken een verloren wereld weer tot leven. En we kijken ook naar de toekomst, met tips voor de komende Twee Kamerverkiezingen van Lara Löwinger, die voor het eerst mag stemmen. Het is niet helemaal zo dat deze Benjamin geen thema heeft, het is uiteraard het Rosj Hasjana nummer dat verschijnt voor de Hoge Feestdagen. Asjer Waterman herinnert ons eraan dat Rosj Hasjana niet alleen gaat over een zoet nieuwjaar, maar dat het ook een dag van herinnering is. En in de Krantz column wordt de invloed van kunstmatige intelligentie, AI, op de feestdagen en het geloof aangekaart door niemand minder dan ChatGPT zelf. Luister verder ook eens naar een van de Benjamin podcasts, de manier om een regelmatige dosis Benjamin binnen te halen. Er komt van alles ter sprake, van de Joodse keuken tot besnijdenis tot Joodse studenten. Probeer iets nieuws in het nieuwe jaar!

Sjana tova oemetoeka namens de hele Benjamin redactie,
Ferry Biedermann, *hoofddredacteur*

Colofon

De Benjamin wordt uitgegeven door JMW, de welzijnsorganisatie voor Joods Nederland, en verschijnt vier keer per jaar in een oplage van 7.500 exemplaren. Het blad wordt op aanvraag gratis verstuurd naar in Nederland wonende abonnees en is ook online te lezen. Woont u in het buitenland en wilt u de papieren Benjamin? Dan wordt u voor de extra kosten na aanmelding door JMW gefactureerd voor de volgende vier nummers. U kunt zich abonneren door gebruikmaking van de antwoordbon in deze Benjamin, of door registratie via de aanmeldpagina joodswelzijn.nl/benjamin-online/over-benjamin

Wilt u de gratis Benjamin steunen, dan kunt u een donatie overmaken op rekening NL15INGB0000204420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam.

Het volgende nummer, 134, Chanoeka 2023, verschijnt 27 november.

Benjamin redactie

Hoofddredacteur: Ferry Biedermann
Redactie: Karien Anstadt, Marianne Fuchs, Patrick Sternfeld, Jolan Toff
Correcties: Lea van Coeverden

Redactieadres

JMW
Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
tel 088 165 22 00
E-mail: benjamin@joodswelzijn.nl
<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online>

Vormgeving

Luna 3, Utrecht

Druk

Damen Drukkers, Werkendam

Voorpagina

Ronit Palache,
foto Merlijn Doomernik

Opgroeien tussen de boeken

De verloren wereld van Joachimsthal

TEKST JESSICA POLAK BEELD ESTHER POLAK

Jessica Polak en haar zuster Esther zijn in de jaren zeventig, “half en half” opgegroeid in de in Amsterdam bekende Joodse boekenwinkel Joachimsthal op het Europaplein. Zowel de winkel, een overblijfsel van een ander tijdperk, als de eigenaren, Ies en Tet Bachrach, lieten een diepe indruk achter. Hier reconstrueert Jessica die periode, met bijgaand tekeningen van Esther, die kunstenaar is (zie ook *Benjamin 128*, zomer 2022).

Mijn moeder hield erg van boeken, maar eigenlijk nog meer van boekhandels. Vanaf het moment dat ze ging werken bij Joachimsthal, tegenover ons huis aan de Rooseveltlaan, was de boekhandel een vanzelfsprekend onderdeel van ons leven. Het was er gezellig en modern. Wij kinderen smulden van de grote afdeling jeugdboeken met uitnodigende rieten stoeltjes en krukjes op klein formaat.

Mijn moeder raakte al gauw bevriend met eigenaren Tet en Ies Bachrach. Tet was volstrekt anders dan de meeste vrouwen die ik kende. Zij had zelf geen kinderen maar kon heel goed met kinderen overweg. Ze was toegewijd aan de winkel en vooral aan de klanten en ze had allure. Tet was een echte dame, droeg donkergroene en donker-

bruine sluike rokken tot over de knie, daarboven een nette blouse of een coltrui, grote sieraden en het bruine haar in een rol opgestoken. Heel anders dan mijn hippe, altijd een tikje slordig en jeugdig overkomende moeder, met haar minirokken en steile, loshangende haar.

“Tet wilde fleur
in de winkel.”

Ies zat in mijn herinnering altijd aan zijn bureau, achter in de winkel, iets ondoordringend te doen. Het was vooral Tet die de klanten hielp en gezellig met ze praatte. Als derde lid van de familie was er een grote, zeer dikke, grijze, kater die Oidipoes heette. Hij werd schandelijk verwend, at biefstuk, vandaar zijn lichaamsomvang, en bewoog zich nauwelijks. Net als Ies was Oidipoes minder benaderbaar dan Tet.

Tet en Ies woonden achter de winkel, in een klein appartementje met een keuken, badkamer - uitgevoerd in interessante donker glimmende tegels - en een zit-slaapkamer. Daar was ook Tets piepkleine bureautje, waaraan zij in de avonden de administratie van de boekhandel deed. Tet was altijd bezig om de winkel draaiende en bij de tijd te houden. Voor zover ik weet was zij het die de kubusvormige, ik meen oranje en witte, presentatietafels in de winkel had bedacht.

Achterin de winkel, dichtbij Ies' bureau, was de Joodse afdeling, met behalve boeken ook Joodse voorwerpen zoals keppels, menora's en Estherrollen: allemaal rijk versierd en glinsterend van goud. De winkel draaide, dacht ik, voor een deel op de grote bestellingen die samenhangen met barmitzswes. Hoe dat precies werkte, weet ik niet.

Haags en stijf?

Ik heb een vage herinnering dat de boekhandel oorspronkelijk uit Den Haag kwam. Die Haagse winkel zou nogal

De huiskamer van Tet en Ies

stijf zijn geweest, met Ies aan het roer. Een restant uit die tijd waren de kantoorartikelen die ook in Amsterdam nog verkocht werden. Potloden, gummetjes, blocnotes en pennen lagen achter de kassa. Maar Tet wilde fleur in de winkel. Er waren altijd twee soorten mooi pakpapier om uit te kiezen.

Ouderwetse service was dan weer dat klanten boeken 'op zicht' mee naar huis mochten nemen: meestal dure, rijk geïllustreerde boeken. Behalve boeken werden er tijdschriften verkocht. Afgeprijsde boeken en ramsj lagen buiten op twee planken die Tet elke ochtend onder de etalages ophing.

In de winkel werkte ook Jannie: beeldschoon, bescheiden, aardig. Met haar lange, slanke gestalte, bruine ogen, licht ironische lach en glanzend sluijk haar, toen zeer in de mode, had ze veel bewonderaars. Ze had een Israëlische vriend, hij was ook heel aardig en knap.

Bekende en minder bekende gasten

In hun kleine appartement achter de winkel ontvingen Tet en Ies hun gasten op hun bed. Voor de ramen hingen fraaie, grof geweven vitrages van verschillende kleuren groen die het licht filterden als in een bos. Op het bed lag een strak ingestopte, donkergroene spreid, zodat het er weliswaar bohemien, maar niet slaapkamerachtig uitzag. Tet en Ies waren gastvrij: altijd was er wel een reden om taartjes en allerlei ander lekkers te serveren, en wijn en sterke drank voor de volwassenen.

Onder de gasten herinner ik me cabaretier Fons Jansen en actrice Adrienne van Vriesland. Er werden levendige gesprekken en discussies gevoerd. Wij kinderen konden dat niet altijd volgen maar het was fijn om in die mooie kamer te zijn met het zachte tapijt, het mooie licht en de volwassenen die zich vermaakten. Ook mijn ouders en onze buurvrouw Wil kwamen daar over de vloer.

Ies aan
zijn bureau.

“Over Tet ging het verhaal
dat zij haar aardappels
vierkant schilde; dan was
ze sneller klaar met het
eten maken.”

Wat ik me nog meer van Tet herinner: elke dag werkte zij hard voor de winkel, maar zondag was haar rustdag. Dan bleven Ies en zij de hele dag in bed, vertelde ze. Dat fascineerde me nogal: hoe kan je nou een hele dag in bed blijven liggen, zonder gek te worden? Ook ging over Tet het verhaal dat zij haar aardappels vierkant schilde; dan was ze sneller klaar met het eten maken.

Een ander verhaal dat ik over haar hoorde van onze buurvrouw Wil: op een zeker moment had een zwerver de portiek van de winkel als vaste slaapplek gekozen. Tet, die hoffelijk was tegen iedereen, bracht hem 's ochtends een glas versgeperst sinaasappelsap om hem discreet wakker te maken.

In de vroege jaren '70 ging mijn moeder studeren aan de Pedagogische Academie. Vermoedelijk stopte ze toen met werken bij Joachimsthal; hoogstens viel ze af en toe nog in. Tet bleef belangrijk. Esther, die toen nog op de lagere school zat, at tussen de middag bij haar in de keuken achter de winkel. Tet zorgde voor lekkere vleeswaren op brood en na de lunch kon Esther naar hartenlust lezen in de winkel. Zo heeft Tet het dus indirect mogelijk gemaakt dat mijn moeder zich verder ging ontwikkelen, zonder zorgen over waar haar jongste dochter tussen de middag uithing. •

Een uitgebreider verhaal over Joachimsthal en meer tekeningen van Esther Polak zullen verschijnen op de website van de Benjamin: www.joodswelzijn.nl/benjamin-online

Voor meer over de achtergrond van de befaamde boekhandel, drukker en uitgever Joachimsthal in Amsterdam, zie ook het dit jaar verschenen boek “Joachimsthal” van Bart Wallet, Talma Joachimsthal, en Gerben Post. Uitgeverij WBooks B.V., ISBN 9789462585447.

Tet met kind
in de winkel

Gespreksgroep

Verlies en rouw

Het verlies van een dierbare is ingrijpend, brengt veel emoties en gevoelens met zich mee. Wie rouwt, doet dat op zijn eigen manier en in zijn eigen tempo. Maar verder heeft iedereen te maken met verdriet en pijn. Het rouwproces is zwaar om alleen te dragen, in de gespreksgroep 'verlies en rouw' zal (h)erkenning worden gevonden bij anderen. Het gemis is blijvend, maar het verdriet en de scherpste van de pijn zal daardoor dragelijker kunnen worden.

De groep komt in totaal zes keer bij elkaar.
Alle sessies worden, in alle vertrouwelijkheid en veiligheid, begeleid door twee maatschappelijk werkers.

Informatie & aanmelden

spreekuur@joodswelzijn.nl

088 - 165 22 00

joodswelzijn.nl

*"Rouw is een
antwoord geven op
het verlies van een
betekenisvolle relatie"*

JONET.NL

Onafhankelijk Joods nieuws en achtergronden

De goede wensen voor 5784!

Vandaag even niets nieuws,
anders dan de welbekende *Sjana
Tova Ometoeke* van de Jonet-
redactie. Op naar een geweldig
nieuw jaar vol nieuws van en
voor de Joodse gemeenschap.
Exclusief op Jonet.nl

“Eigen Jodendom kiezen”

De eigenzinnige stem van Ronit Palache

TEKST MARGALITH KLEIJWEGT BEELD VIA RONIT PALACHE

Ronit Palache publiceerde in 2016 de interviewbundel *Ontroerende onzin*, over de Joodse identiteit. Een interessant en gelaagd boek dankzij de honderd gesprekken die ze voerde met Joodse Nederlanders met uiteenlopende achtergronden. Abram de Swaan merkte in zijn voorwoord op dat - hoe verschillend ze ook zijn - alle personages een sterke loyaliteit met hun familie voelen. “Daar is voor de meeste gesprekspartners geen ontkomen aan.”

Ontroerende onzin is misschien dan ook niet voor niets opgedragen aan Ronits eigen familie, aan haar neefje, grootouders en ouders: “Die mij de vrijheid gaven mijn eigen Jodendom te kiezen.”

Ronit, 39, schrijver, journalist, columnist bij het NIW en werkend aan een proefschrift over geloofsverlaters, groeide op in een traditioneel gezin waar duidelijke regels golden die ze, naarmate ze ouder werd, steeds vaker naast zich neerlegde omdat ze eigenzinnig was, en tegendraads. Ze gaat haar hele leven al haar eigen weg en die behoefte aan autonomie herkende Ronit dan ook in de schrijvers van wie ze onlangs prachtige bloemlezingen samenstelde: Renate Rubinstein, Ischa Meijer en Andreas Burnier, alle drie Joods, maar ieder wel op zijn/haar eigen manier. “Ze werden alle drie door de oorlog gevormd en waren tegelijkertijd een belangrijke literaire stem in het naoorlogse Nederland. Ik vond dat ze een standbeeld verdienden.”

Joods opgegroeid

Net als haar zusje, die inmiddels in Israël woont, bezoekt Ronit de Joodse basisschool Rosj Pina, vertelt ze aan tafel in haar huis in de Amsterdamse Pijp. “Mijn ouders vonden

het belangrijk om hun traditionele Joodse opvoeding voort te zetten in het onderwijs; een Joodse school hoorde daarbij.” Rosj Pina lag voor de hand, haar vader Bram Palache, opgegroeid in een streng orthodox gezin in Amsterdam-Zuid, had er zelf ook op gezeten.

Haar moeder, “een mediene meisje”, kwam uit een seculier-Joods gezin in Maastricht. Ze had van jongs af aan een grote belangstelling voor het Jodendom en wilde zelf graag naar de zionistische jeugdvereniging Bné Akiwa. Om zich het Jodendom nog meer eigen te maken trok haar moeder als zeventienjarig meisje in bij de vrome ouders van Bram, die vaker mensen in huis namen. Ze kon zich daar laven aan de beschikbare kennis van haar toekomstige schoonouders. Als jonge jongen kreeg Bram Palache de ziekte van Crohn waardoor hij regelmatig in het ziekenhuis moest worden opgenomen. Daar zocht de Maastrichtse Ingrid hem op, het begin van een levenslang verbond.

“Dat hele vrome, mijn oma droeg nog een pruik, hoefde niet voor mijn moeder maar alles eromheen beviel haar zeer. Sjabbat, de feestdagen, ze gingen daar allemaal van de ene barmitswa naar de andere choppe. Dat sociale, de in- en uitloop overal, alle diners, mijn moeder vond dat fantastisch.”

— *Hadden je ouders ook niet-Joodse vrienden?*

“Mijn moeders beste vriendin was haar niet-Joodse schoolvriendin uit Maastricht, maar het merendeel was Joods, zeker de mensen die we vaak zagen woonden in de buurt, in Amstelveen of in Buitenveldert. Ik realiseerde me, toen ik later niet-Joodse vrienden mee naar huis nam, hoe vaak het over dat gejodel ging, eigenlijk de hele tijd. Terwijl mijn ouders heel goed over andere dingen kunnen praten. Mijn vader, die biochemicus is, is werelds genoeg. Net als mijn moeder die maatschappelijk werk studeerde en eerder verpleegkundige en verloskundige was.” Ronit bracht de buitenwereld binnen toen ze later met Pesach mensen mee naar huis nam die met hun ziel onder hun arm liepen. “Of die met hun Jodendom aan het stoeien waren. Ze vonden het bij ons prettig, laagdrempelig, ook omdat mijn vader alles zo goed en geduldig uitlegde voelde iedereen zich op zijn gemak.”

— *Ging je ook naar een Joodse middelbare school?*

“Ja, en dat vond ik vrij verschrikkelijk. Ik ervaaarde die kleine Joodse wereld naarmate ik ouder werd als steeds beklemmender. Iedereen wist alles van elkaar.” Bovendien had haar vader als bestuurder en voorganger van de erediensten een belangrijke functie in de Portugese synagoge: “Als iemand me zou betrappen op het eten van een niet-koosjer broodje ossenworst, zou dat consequenties voor hem hebben.” Terwijl ze dat stiekem wel deed.

Tot haar achttiende bleef de niet-Joodse wereld grotendeels buiten haar gezichtsveld. Pas na de moord op Pim Fortuyn beseftte Ronit hoe beschermd ze was opgevoed, ze had geen idee dat er buiten haar wereldje groepen mensen elkaar naar het leven stonden. Die maatschappelijke tegenstellingen boeiden haar zo dat ze besloot naar de School voor Journalistiek te gaan. Ze moest alleen nog wel worden toegelaten en de toets zou op een zaterdag zijn. Wat nu? Advocaat Herman Loonstein stuurde een briefje met de vraag of de toets in het geval van Ronit op een ander moment gedaan mocht worden. Dat kon. Ze werd aangenomen en Ronit stapte de wereld in.

— *Hoe was dat? Voor het eerst allemaal niet-Joden om je heen.*

“Een niet-Joodse student verzuchtte dat hij zijn moeder heel lang niet had gesproken, ik zei dat hetzelfde voor mij gold. Maar hij had het over een half jaar en ik over een paar dagen!” Ze moet lachen bij de herinnering. “Een *culture shock*, ik realiseerde me dat ik misschien toch een beetje onder een steen had gelegen.”

Ronit als interviewer op jonge leeftijd

Afstand nemen

Ronit ontdekte de wereld, ze ging uit, dook in het culturele leven en las alles wat los en vast zat. Aan het begin van haar studie ging ze, “dankzij de zachte drang van mijn moeder”, nog mee naar sjoel als ze het weekend thuis was, maar uiteindelijk bracht ze het niet meer op, niet zozeer uit principe maar uit verveling. “Al die teksten waar je helemaal niets bij voelt en echt, ik ken de halve tora uit mijn hoofd, alle commentaren, het boek van Esther, maar wat heb ik er aan? Het geeft me geen nieuwe inzichten. Niet-Joden en seculiere Joden denken altijd dat vrome Joden de hele dag aan het *lernen* zijn, ze denken: “O, wat ingewikkeld en intellectueel en wijs,” maar vaak gaat het over futiliteiten, of je wel of niet een snoepje mag uitpakken op sjabbat. Het gaat niet over zaken die mij wezenlijk interesseren want als ik daar vroeger een vraag over stelde kreeg ik als antwoord dat daar geen antwoord op was, of dat iets een beproeving was van God. In mijn vrome periode, want die heb ik ook gehad, nam ik extra Joodse les en stelde ik al mijn vragen aan een ultraorthodoxe, hele slimme vrouw. Ik heb veel van haar geleerd, onder meer over het boek Ruth, dat ik nog altijd graag herlees. Bij haar waren de gesprekken wel de moeite waard, omdat ze intellectuele arbeid waren.”

— *Toch heb je uiteindelijk afstand genomen. Hoe deed je dat?*

“Bijvoorbeeld door niet-koosjere dingen te eten. Een niet-koosjer broodje ossenworst nuttigen lijkt een kleine handeling maar in mijn wereld was dat iets kolossaals. Een groot moment. Een klasgenootje op het Maimonides (Joods lyceum in Amsterdam, *red.*) pookte me op en een dag liepen we naar een pleintje waar een bakker niet-koosjere broodjes verkocht. We wachtten tot niemand ons zag, bestelden snel en namen het verboden broodje onder onze arm mee als buit om het vervolgens op een stoepje

De ouders
van Ronit:
Bram en
Ingrid

in een verlaten woonwijk uit te pakken. Het zag er heel anders uit dan ik gewend was, het vlees was veel roder dan de gerookte ossenworst die ik kende. Het rook ook heel anders.”

— *Hoe smaakte het?*

“Heel lekker. Dat was het ergste. Ik was even bang dat er iets vreselijks zou gebeuren, dat ik gestraft zou worden. Maar er gebeurde helemaal niets. En ja, toen gingen we natuurlijk elke dag zo’n heerlijk broodje halen.”

Ronit bewoog zich met steeds meer gemak in zowel de Joodse als de niet-Joodse wereld. “Dat kameleontische merkte mijn vader ooit op, zit door onze hele familie verweven. Mijn voorvader, Samuel Palache, gezant van de Marokkaanse sultan dankzij wie de handelsbetrekkingen tussen Nederland en Marokko tot stand kwamen, blonk er in uit. Hij hield zich in verschillende werelden in stand. Ik voel een enorme herkenning bij die man, mijn vader heeft datzelfde gemak. We zijn gewend om ons in meerdere werelden te bewegen met behoud van onze eigen identiteit. De Portugese Joden hebben natuurlijk een lange geschiedenis van aanpassing. Ze moesten uit lijfsbehoud meegaan met de katholieken, maar zijn nooit vergeten waar ze vandaan kwamen.”

Ronit koos voor een ander leven, zonder de beperking van de vele *mitswot* en dus minder verstikkend. “Al die oordelen over wie wel en wie niet bij de groep hoorde, en wie er wel of niet Joods genoeg was, begonnen me ook steeds meer te ergeren. Ik vind dat uitsluitende een armoedige manier om met mensen om te gaan.”

Eigen invulling

Op de School voor Journalistiek was het overigens wel even wennen. “Als ik met anderen at, kreeg ik ineens een rekening van € 80 in mijn mik geduwd omdat iedereen als een gek zat te zuipen. Waar ik vandaan kom hebben mensen achterin de ijskast een blikje bier dat al vijf jaar over datum is voor als er eens een niet-Jood op bezoek komt. Niemand had een fles wijn op tafel staan. Joden drinken niet, ze eten.”

**“Ik wilde niet de Jood zijn
die over geld zat te zeuren.”**

In het begin durfde ze niets van die hoge rekening te zeggen. “Ik wilde niet de Jood zijn die over geld zat te zeuren.” Naarmate haar vriendenkring minder Joods

werd verbreedde haar horizon: “Door me aan anderen te toetsen kon ik erachter komen wat ik zelf wilde.”

— *Was het lastig om los te laten? Was er weemoed?*
“Afgelopen oktober realiseerde ik me per toeval dat het *Soekot* was. Vroeger had ik een week in een hutje in de tuin van mijn ouders gezeten en had mijn hele leven in het teken van dat feest gestaan; dat was even een lastig moment.”

— *Hoe definieer je jezelf nu als Jood?*
Ze aarzelt. “Kijk, het is voor mij zo vanzelfsprekend dat ik het ben, niet alleen door mijn opvoeding maar het zit in alles, in mijn interesses, in hoe ik naar de wereld kijk. En bovendien bestaat het Jodendom voor mij ook nog voor een groot deel uit de oorlog.”

— *Die bloemlezing van het werk van Renate, Ischa en Andreas samenstellen, was dat een manier om iets te doen met je Jodendom?*

“Natuurlijk, ze hadden het jodendom gemeen, ieder op zijn eigen manier. Alle drie waren ze hun tijd ver vooruit in hun denken over Israël, over binair denken en over trauma's. Ik wilde een bijdrage leveren aan hun nalatenschap. In mijn jeugd kende ik weinig intellectuele stemmen. Ischa Meijer kende ik alleen van de televisie. De toevoeging die ik heb willen maken is dat ze alle drie ook als chroniqueurs van naoorlogs Nederland herinnerd moesten worden en niet alleen als die grappige felle interviewer, de eerste vrouwelijke columnist van Nederland en de intellectuele feministe. Met name als je kijkt naar Ischa is dat Joods zijn belangrijk, hij heeft de blauwdruk gelegd voor nu geïntegreerde begrippen als de “tweede generatie” en de “hiërarchie van het lijden” Hij hield overlevers en hun kinderen nietsontziend een spiegel voor.”

— *Hoe is het met je nieuwe project over geloofsverlaters?*
“Ik las in de loop der tijd talloze boeken met deze thematiek van onder andere Chaim Potok, Deborah Feldman, Pearl Abraham, maar ook die van mormonen, scientology aanhangers, Maarten 't Hart, Jan Siebelink en Lale Gül met wie ik de podcastserie *Van God los* maakte. Je geloof of religieuze gemeenschap verlaten is een ingewikkeld proces, ik denk dat veel mensen de neiging hebben zo'n ontwikkeling te simplificeren. Ze vinden het fijn zo'n proces te duiden als: iemand breekt uit een beknellende omgeving, ontdekt de wereld en leeft nog lang en gelukkig. Maar zo eenvoudig is het natuurlijk niet. Soms verlangt iemand hevig terug naar de omgeving die niet alleen verstikkend voelde, maar ook een gevoel van geborgenheid gaf.”

“Mede dankzij haar geloof in God heeft ze de oorlog overleefd.”

Ze spreekt voor haar proefschrift met Joden, christenen en moslims in Nederland die afstand namen van hun geloof. Vijftien mensen per groep om vervolgens hun narratieven te vergelijken. “Een van de dingen die me nu al opviel is dat kinderen die het geloof verlaten vertellen dat er niet onvoorwaardelijk van ze werd gehouden omdat de dogma's van God of de gemeenschap in hun gezin altijd als belangrijker werden gezien dan hun eigen wensen en behoeften.”

Aan het eind van het gesprek keren we terug naar haar oma: “Die was, zoals ik al zei, heel vroom. Maar dat diepe geloof gaf haar een enorme kracht die haar ook het leven heeft gered. Toen ze aan het eind van de oorlog bevrijd werd en de dodenmars moest lopen, had ze al weken nauwelijks iets te eten gehad. Ze had een hompje brood gekregen dat ze onder haar arm verborgen hield omdat ze aan de maanstand dacht te kunnen zien dat het *Jom Kipoer* was. Haar geloof was zo sterk dat ze het niet opat, maar bewaarde tot ze een dag later weer mocht eten. Mede dankzij haar geloof in God heeft ze de oorlog overleefd.” •

10x ERGERNISSEN

Over niet-oprecht taalgebruik

**Jolan Toff ergert zich oprecht en steekt dat niet onder stoelen of banken.
Niet-oprecht taalgebruik irriteert hem namelijk ontzettend.**

- 1 "Dit telefoongesprek kan worden opgenomen voor kwaliteitsdoeleinden." Het suggereert dat men serieus bezig is met het verbeteren van de dienstverlening. Ik heb hier echter bij weinig bedrijven iets van gemerkt. Als je hoort: "U bent de eerstvolgende wachtende," komt het met regelmaat voor dat ik alsnog héél lang moet wachten.
- 2 Een notoire overlastgever maakt het leven van zijn burens al jaren tot een hel. Als blijkt dat hij vier maanden dood in zijn huis heeft gelegen, zeggen dezelfde burens schijnheilig dat ze dit héél erg vinden.
- 3 Het goedpraten van asociaal gedrag: "Je weet toch hoe hij is als hij wat gedronken heeft." Of: "Ach, hij heeft nu eenmaal een kort lontje."
- 4 Je vriendin maakt het uit en zegt, "We kunnen toch goede vrienden blijven." Dat is om het leed te verzachten maar die 'vriendschap' sterft een langzame dood.
- 5 Mensen die in een mooi huis in een welvarende buurt wonen en zeggen dat ze liever wilden dat de wijk wat multicultureler zou zijn.
- 6 "Ik heb je gehoord" of "ik pak het op" zegt de manager tegen de gefrustreerde medewerker. Je weet dan zeker dat er met je opmerking niets wordt gedaan.
- 7 Medewerkers die om het hardst roepen dat ze vergaderen zinloos vinden. Ik vind het juist goed voor de teambuilding.
- 8 Mensen die bij de verkoop van hun huis drie ton winst maken en dan met een uitgestreken gezicht zeggen dat dit eigenlijk niet eerlijk is.
- 9 "Komt goed, komt allemaal helemaal goed". Een niet op argumenten gestoelde loze uitdrukking.
- 10 Een eenzaam familielid dat al jaren aan het wegwijnen is en uiteindelijk overlijdt. De familie zegt dat ze eigenlijk wat vaker langs hadden moeten komen... •

FOTO'S: PATRICK STERNFELD

JMW zoekt:

Opbouwwerker afdeling Joods Leven

Houd onze website
in de gaten voor
vacatures.

joodswelzijn.nl

Durf jij de volgende stap in je carrière te zetten? Wil jij je inzetten voor het welzijn van Joods Nederland? Laat ons weten waarom jij als opbouwwerker op onze afdeling Joods Leven past!

Wij zijn altijd geïnteresseerd in professionals die ons team willen versterken. Passen jouw vaardigheden en achtergrond bij JMW? Aarzel dan niet om een open sollicitatie te sturen.

Stuur jouw CV en motivatiebrief naar
personeelszaken@joodswelzijn.nl

Voor kansarmen in Israël kunt u het verschil maken, ook na uw overlijden.

Neem Israëlactie op in uw testament!

Andrea de Roos, onze notarieel juriste, kent alle ins & outs op het gebied van schenken en nalaten. Zij adviseert u graag over:

- opstellen van uw testament en/of levenstestament
- creëren van een Fonds op naam
- professionele afwikkeling van uw nalatenschap
- toezicht op de uitvoering van uw levenstestament

Eén van onze 'nalaters' vertelt:

"Mijn kinderen erven niet alles. Ze verdienen goed, ze hebben eigenlijk niets extra's nodig. Daarom heb ik Israëlactie óók in mijn testament opgenomen. Het gaat in Israël economisch goed, maar toch zijn er veel mensen die in armoede leven. De wetenschap dat met mijn geld, ook als ik er straks niet meer ben, kansarmen in Israël worden geholpen, geeft mij een goed gevoel."

Neem eens contact met ons op.

Andrea de Roos is te bereiken op 020-6448429 of stuur een e-mail aan andrea@israelactie.nl.

Bassani, eenzaamheid en uitsluiting

In de schaduw van het fascisme

TEKST KARIEN ANSTADT

Toen in 1962 de roman *Il giardino dei Finzi-Contini* van Giorgio Bassani uitkwam, was hij in Italië al een bekend en gewaardeerd auteur die veel publicaties op zijn naam had staan. Maar deze roman, *De tuin van de Finzi-Contini's*, die in 1970 verfilmd werd door Vittorio de Sica, bracht hem internationale roem. Bassani schrijft beeldend met een vaak weemoedige ondertoon. Zijn personages gaan leven door de sterke dialogen en de schets van hun psychologie. Tegelijkertijd geeft zijn werk ook een beeld van de geschiedenis van de Italiaanse Joden tussen de twee wereldoorlogen.

Giorgio Bassani (1916 – 2000) werd geboren in een Joods gezin in Bologna maar groeide op in Ferrara, een stad met een rijk Joods verleden. Toen de Spaanse Joden in 1492 voor de inquisitie vluchtten, bood hertog Ercole I d'Este hun veilig onderdak in Ferrara. Duizenden Joden vestigden zich daar en drukten er ook in cultureel opzicht hun stempel op.

Na het vertrek van de familie d'Este oefende de katholieke kerk weer haar macht uit die gepaard ging met onderdrukking van de Joden; 's avonds werd het Joodse

getto door grote poorten afgesloten. Dit getto werd pas in 1859 opgeheven. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog woonden er ongeveer vierhonderd Joden in Ferrara.

Toenemend isolement

In 1939 lukte het Bassani, ondanks de Italiaanse rassenwetten van 1938, nog om af te studeren aan de Faculteit der Letteren van Bologna, maar zijn eerste prozabundel, *Una città di Pianura* (*Een stadje in Pianura*), moest hij al onder het pseudoniem Giacomo Marchi uitgeven.

In 1922 was de fascistische leider Benito Mussolini in Italië aan de macht gekomen. Veel Joden die dachten dat ze goed geïntegreerd waren en alles deden om echte Italiaanse patriotten te zijn, zagen aanvankelijk geen gevaar in deze ideologie en ondersteunden het fascisme. Belangrijk daarbij was dat Mussolini pas in 1938, toen hij zich hechter verbond aan Nazi-Duitsland, stappen tegen Joden en andere etnische minderheden nam. Met de invoering van de rassenwetten verloren de Joden van Italië, en dus ook van Ferrara, hun burgerrechten.

"In de gevangenis op verdenking van activiteiten tegen het fascisme."

Bassani werd niet meer toegelaten tot de bibliotheek, werd geroyeerd als lid van de tennisclub en moest zijn verlovings met een katholiek meisje verbreken. Deze diep ingrijpende ervaringen werden bepalend voor zijn leven en schrijverschap. In 1943 kwam hij in de gevangenis terecht op verdenking van activiteiten tegen het fascisme. De brieven die hij daarvandaan aan zijn familie schreef, werden in 1981 gepubliceerd onder de titel *Da un Progione* (*Vanuit een gevangenis*).

De tuin van de Finzi-Contini's

In deze schitterende roman komen alle facetten van zijn thematiek tot uiting: eenzaamheid, uitsluiting, liefde en de weemoed van de herinnering. De ik-persoon kijkt

terug op zijn jeugd en zijn eerste liefde binnen de context van de Joodse gemeenschap in Ferrara in de periode 1920-1940.

Centraal staat de aristocratische Sefardisch-Joodse familie Finzi-Contini, een familie van grootgrondbezitters, bestaande onder anderen uit professor Ermanno, zijn vrouw Olga en de kinderen Alberto en Micòl.

Hoewel de familie aanzien heeft in de stad wekt zij tegelijkertijd wrevel, ook binnen de Joodse gemeenschap, omdat zij zich zo afscheidt en een teruggetrokken bestaan leidt. Ook is bekend dat professor Ermanno, een zeer belezen man, niets van het fascisme moet hebben.

De vader van de hoofdpersoon ergert zich keer op keer aan hun, in zijn ogen, arrogante gedrag en hun sociale distantie. Het grote statige huis op de prachtige corso Ercole I d'Este waar de familie woont, is omgeven door een gigantisch park en is van de corso afgescheiden door een muur. Alberto en Micòl krijgen thuis privéonderwijs.

Er is echter een plek waar de hoofdpersoon in contact komt met het gezin en dat is in de synagoge. In tegenstelling tot zijn vader oefenen de Finzi-Contini's meteen een onweerstaanbare aantrekkingskracht op hem uit. Er ontstaat een vriendschap met dochter Micòl. Als in 1938 Joden niet meer mogen tennissen bij de plaatselijke tennisclub, stellen de Finzi-Contini's hun eigen tennisbaan in hun park open voor de vrienden en kennissen van hun kinderen.

Op dit betoverende landgoed, een soort eiland, lijkt het kwaad van buiten niet door te kunnen dringen. Tegen die tijd, en tegen die achtergrond, drukt de ik-figuur zijn liefde voor Micòl uit, die echter niet wordt beantwoord. Meer dan vriendschap kan het nooit worden. Micòl legt uit: "Ja, ze hebben mooie herinneringen samen, en als kind was zij wel een beetje verliefd op hem geweest, maar de liefde met hem bedrijven zou zijn alsof zij het met een broer zou doen. Ze lijken te veel op elkaar, zijn beiden vooral in staat om te genieten van de herinnering en minder van het heden." Speelt ook de toenemende dreiging van buiten bij deze analyse een rol? Achter

de muur heeft het gezin Finzi-Contini zich weliswaar teruggetrokken en weert men de dreigende vervolging af, maar, zo vraagt de verteller zich jaren later af: "Het leek wel of Micòl voorvoelde dat haar dood nabij was als zij zei dat ze de toekomst hoe dan ook verafschuwde." En wat er voor hem blijft is de herinnering.

De Gouden Bril

Het trauma van de uitsluiting komt veelvuldig terug in het werk van Bassani en hij beschrijft en analyseert dit proces genadeloos. Ook de roman *De Gouden bril* (*Gli occhiali d'oro*) uit 1947 speelt zich af tijdens de opkomst van het fascisme.

Hier gaat het om de jonge keel-, neus- en oorarts Athos Fadigati, afkomstig uit Venetië, die zich in Ferrara vestigt. Aanvankelijk wordt hij zeer gewaardeerd en heeft hij een succesvolle praktijk, maar als men er achter komt dat hij homoseksueel is heeft hij geen leven meer.

In de badplaats Riccione maakt de mooie jonge Delilieri misbruik van de geaardheid van Fadigati waarna de gegoede burgerij Fadigati meedogenloos verstoot.

"Melancholie, geschiedenis, volwassen worden en de herinnering."

Bij monde van mevrouw Lavezzoli: "Was hij 'zo'? Goed, alla. Maar om nou uitgerekend naar Riccione te gaan, waar iedereen hem kende... terwijl er in Italië duizenden stranden zijn waar je nooit of te nimmer één Ferrarees zal tegenkomen! Nee, echt, alleen van een 'viezerik', van een 'oude dégeneré' kon je zoiets verwachten." De uiteindelijke zelfmoord van dokter Fadigati wordt verhullend gemeld in een bericht in de krant: "Bekend specialist uit Ferrara verdronken in de Po bij Pontelagoscuro."

Uiteindelijk zijn alle verhalen van Bassani één groot samenhangend verhaal waarin melancholie, geschiedenis, volwassen worden en de herinnering deze bijzondere schrijver typeren. •

Giorgio Bassani, tweede van links, 1985

AI Krantz

TEKST FERRY BIEDERMANN EN CHATGPT BEELD NIGHTCAFÉ AI

Rabbi Shlomo Krantz zat op een zomerse namiddag voor de winkel van zijn vriend Mo van een kopje zoete muntthee te genieten. Met een bijna verzalgende uitdrukking nam hij kleine slokjes van de warme thee en slaakte af en toe een voldane zucht. Mo bekeek zijn vriend met groeiend onbegrip en zorg.

“Krantz, wat doe je hier eigenlijk? Jouw Hoge Feestdagen staan toch voor de deur? Meestal zie ik je dan weken niet, zit je te zwoegen in je kamer, allemaal voordrachten en toespraken te schrijven, met iedereen te bellen en afspraken te maken. En nu zit je hier thee te drinken alsof het om een lekker wijntje gaat en doe je alsof je heerlijk in het zonnetje zit in plaats van in dit rare, broeierige en bewolkte weer. Is alles wel goed met je? Ai, ai, ai, ben je ontslagen?”

Krantz keek hem welwillend glimlachend aan. “Mo, Mo, Mo, ik zou inderdaad haast net zo goed ontslagen kunnen zijn. Maar het is helemaal niet ai, ai, ai, het is **AI**. Mijn werklast is met ongeveer negentig procent geslonken sinds die ChatGPT zo makkelijk in het gebruik is geworden. Nou ja, ik heb andere **AI**-software om mijn afspraken te maken en bij te houden, maar al mijn toespraken en dat soort dingen worden nu door een machine geschreven, zeg maar. Ik hoef ze alleen nog uit te spreken, daar is voorlopig nog geen robot voor.” Hij grinnikte, “en ik moet natuurlijk nog de klachten van de kehilla aanhoren want die **AI** piekert er niet over om dat te doen.” Mo keek hem schaapachtig aan, “ChatGPT? Denk je dat ik dat hier ook kan gebruiken?” Krantz schudde meewarig zijn hoofd. “Wie moet er dan de groenten uitpakken en afwegen, en een praatje maken met de klanten en thee met mij drinken? Nee, ik denk niet dat het voorlopig iets voor jou is, maar ik ben er ontzettend mee geholpen. Lees dit maar, een stukje dat Chattie, zo noem ik hem meestal, voor me geschreven heeft voor Rosj Hasjana.”

Mo tuurde naar het blaadje dat Krantz op het met plastic beklede tafeltje naar hem schoof en las: **“Het is met grote vreugde dat ik vandaag bij u sta ter gelegenheid van het Joodse nieuwjaar, Rosj Hasjana. Dit jaar wil ik onze aandacht vestigen op een onderwerp dat ons allen bezighoudt: kunstmatige intelligentie (AI). In een wereld die steeds meer wordt beïnvloed door technologie, is het belangrijk dat we nadenken over de implicaties ervan voor ons geloof en onze gemeenschap.”**

“Dat ding kent toch geen humor, creativiteit of kritisch denken?”

Mo duwde zijn duim tegen zijn voorhoofd, hij voelde een migraine opkomen. De tekst liep nog honderden regels door en was voornamelijk een advertentie voor het gebruik van AI, uiteraard met mate en verantwoord. Maar toch, het was een bericht uit een toekomst waarin de mensheid achterhaald en overbodig was. “Krantz, dat ding kent toch geen humor, creativiteit of kritisch denken? Dit is een verkooppraatje van een marketingafdeling.” Shlomo Krantz keek zijn vriend voor het eerst ernstig aan. “O ja? Nou lees dan dit maar. Ik kan echt gewoon wel hele dagen bij jou thee blijven drinken.” Hij schoof Mo een ander vel papier toe:

“Rabbi Krantz, bekend om zijn geestigheid en wijsheid, zat diep in gedachten terwijl Rosj Hasjana naderde. Zittend in zijn studeerkamer in de synagoge in Amsterdam kon hij niet nalaten zich af te vragen wat de komst van AI betekende voor zijn geliefde gemeenschap tijdens deze feestelijke tijd. Terwijl hij uit het raam staarde, dwaalden zijn gedachten af naar de mogelijkheden. Zouden AI-aangedreven sjofars een grootschalige entree maken tijdens de

synagogedienst en een scala aan melodieuze tonen voortbrengen om de gemeente te betoveren? Misschien zou een robotische chazan het bimah sieren en oude melodieuze toonhoogte ten gehore brengen, met af en toe een robotische dansbeweging. Met een glimlach op zijn gezicht vermaakte Rabbi Krantz zich met zijn eigen fantasieën. “Ah, de wonderen van technologie!” riep hij uit, zijn ogen twinkelden van plezier. Hij kon zich al de krantenkoppen voorstellen: “Amsterdamse synagoge introduceert AI Chazan - Dansbewegingen inbegrepen!” Zijn gemeenschap zou zeker het gesprek van de stad zijn. Rabbi Krantz's humor bereikte nieuwe hoogten terwijl hij zich een scenario voorstelde waarin AI de rol van de sjofarblazer op zich nam tijdens Tashlikh, het ritueel van het weggooien van zonden in stromend water. Met onberispelijke precisie zou de AI-sjofar een perfect getimede stoot uitstoten, waardoor er golven van gelach ontstonden onder de gemeentelieden. Wie had gedacht dat technologie zoveel vreugde en plezier kon brengen?

Temidden van al het gelach erkende Rabbi Krantz echter het belang van menselijk contact tijdens deze belangrijke tijd. Hij reflecteerde op de betekenis van oprechte gesprekken, het omarmen van familie en de gezamenlijke maaltijden die eenheid en hoop symboliseren voor een zoet nieuwjaar.

AI mag dan wel een plek hebben in de gemeenschap, bedacht Rabbi Krantz, maar het kan nooit de warmte en empathie vervangen die menselijke interactie met zich meebrengt. Opnieuw glimlachte hij, terwijl hij zich een AI-gestuurde “Joodse oma” chatbot voorstelde die advies gaf over kippensoeprecepten en wijze woorden van aanmoediging.

Met een glimlach op zijn gezicht besloot Rabbi Krantz zijn overpeinzingen. Terwijl Rosj Hasjana naderde, verwelkomde hij het nieuwe jaar met een lichtvoetige geest, omarmde hij de onvermijdelijke vooruitgang van de technologie en koesterde hij tegelijkertijd de tijdloze tradities die zijn gemeenschap verbinden. Moge dit Joods nieuwjaar lachen, vreugde en overvloedige zegeningen brengen voor allen.”

Krantz nam de laatste slok van zijn thee en stond op. “Ik ga Chattie vast een opdracht geven voor Chanoeeka. Dan ben ik lekker op tijd, want soms moet je het nog een beetje bijschaven. Ik zie je morgen weer.” Sprakeloos keek Mo hem na. Toen Krantz om de hoek verdwenen was, verfrommelde hij het papier tot een bal en gooide hij die met een gebaar van afkeer in zijn bak met rot fruit. •

De tekst in blauw is gegenereerd door ChatGPT.

Waarschuwing: Phishingmail in omloop

Er is een phishingmail in omloop waar wij u graag voor waarschuwen.

Verschillende cliënten van JMW hebben een Engelstalige e-mail ontvangen waarin wordt gesproken over een erfenis of compensatiefonds. De e-mail heeft als onderwerp “<<<<CHECK YOUR MAIL>>>>” en bevat een verzoek om bevestiging van ontvangst van een erfenis- of compensatiefonds. Het is belangrijk om te weten dat deze e-mail niet afkomstig is van onze organisatie of een gelieerde instelling.

Dit is een voorbeeld van phishing: een frauduleuze e-mail die oplichters sturen om persoonlijke informatie te krijgen. Pas op voor verdachte e-mails en deel nooit persoonlijke gegevens. Negeer en verwijder vergelijkbare berichten. Wij vragen nooit om persoonlijke/financiële informatie via e-mail.

Hier zijn enkele kenmerken van een phishingmail die kunnen helpen om het te herkennen:

- De afzender lijkt vaak officieel, maar het e-mailadres verschilt van de betreffende instantie en ziet er vaak rommelig uit, met cijfers of andere vreemde kenmerken.
- De e-mail bevat ongebruikelijke taal, grammaticale fouten en een vreemde opmaak.
- De afzender vraagt om vertrouwelijke informatie, zoals bankgegevens, persoonlijke identificatienummers of wachtwoorden.
- De e-mail creëert een gevoel van urgentie om snel te reageren.

Als u ooit twijfelt over de authenticiteit van een e-mail die u van JMW of de Benjamin ontvangt, neem dan altijd rechtstreeks contact met ons op via de contactgegevens die u van ons hebt ontvangen of die u kunt verifiëren via deze [Benjamin](https://www.joodswelzijn.nl) of onze website [joodswelzijn.nl](https://www.joodswelzijn.nl).

Veiligheid en privacy zijn van het grootste belang voor ons. Daarom willen wij dat u zich bewust bent van mogelijke bedreigingen. Als u vragen of zorgen heeft, aarzel dan niet om contact met ons op te nemen.

Het nieuwe inluiden door het oude te herinneren

TEKST ASJER WATERMAN

“Dus, jij viert eigenlijk twee keer per jaar nieuwjaar?” Vroeg mijn vriendin N. aan mij toen we in mijn tuin een glas wijn dronken. “Ehm, ja een soort van,” was het enige antwoord dat ik op dat moment wist te produceren. Want ja, Rosj Hasjana is het Joods nieuwjaar, al valt het op de eerste dag van de maand Tisjri die eigenlijk de zevende en dus niet de eerste maand in de Joodse kalender is. Maar dat is voor een andere keer.

Dat was ook niet de reden van mijn twijfelachtige antwoord. Om de een of andere reden voelt Rosj Hasjana heel anders dan de overgang tussen december en januari. Maar waarom precies? Ik kan er moeilijk de vinger op leggen.

Eerlijk gezegd is Rosj Hasjana ook niet een feestdag waar ik heel veel herinneringen aan heb. Andere feestdagen, zoals Soekot of Pesach, nemen een belangrijkere plaats in mijn geheugen in. Hoe ik als kind de *soeka* versierde met mijn zus, of hoe we tijdens de seder werden uitgedaagd om mee te discussiëren over wat vrijheid voor ons

betekent, staat mij nog helder voor de geest. En ook al weet ik dat we ook elk jaar twee dagen lang Rosj Hasjana hebben gevierd, vraag ik mij nu af wat we dan precies deden behalve naar sjoel gaan en daarna te eten. Ik kan mij er eigenlijk weinig meer van herinneren.

Herinneren is overigens een centraal thema tijdens Rosj Hasjana. De feestdag wordt ook wel jom hazikaron, ‘de dag

van de herinnering’ genoemd (niet te verwarren met de Israëliëische Jom HaZikaron waarop slachtoffers van oorlogen en aanslagen worden herdacht). Ons nieuwjaar gaat over herinneren. En dat is, als je er wat langer over nadenkt, misschien helemaal niet zo verwonderlijk. Wij Joden hebben namelijk iets met herinneren.

In zijn boek *Zachor* betoogt de historicus Yosef Haim Yerushalmi dat het Jodendom eigenlijk gefundeerd is op herinneren. Wist u bijvoorbeeld dat de opdracht om ons dingen te herinneren - of dat nu de uittocht uit Egypte, het verbond met de Eeuwige, of de sjabbat is - meer dan tweehonderd keer voorkomt in de Tora? Herinner je, herinner je, herinner je, is de opdracht. En dat herinneren is in het Jodendom niet alleen een activiteit van de geest, maar juist ook een actieve daad. Omdat we herinneren door bepaalde dingen te doen.

Neem nu Pesach. De uittocht uit Egypte herinneren we ons niet alleen door er aan te denken, maar door tijdens de seder als het ware zelf de tocht van slavernij naar vrijheid te ervaren. De *haggada* is geen boek met vertellingen, maar eerder een script dat we tijdens de seder naspelen. Een script dat ervoor moet zorgen dat wij onszelf kunnen zien alsof we zelf uit Egypte zijn weggetrokken. Een soort ‘*re-enactment event*’ in een religieus jasje.

Maar het gaat ook over het herinneren van de dingen die minder lang geleden zijn gebeurd. In een recent onderzoek naar de identiteit van Joden in Europa blijkt dat het ‘herinneren van de Holocaust’ als belangrijkste pijler geldt voor de identiteit van Europese Joden. De herinneringsdagen voor de Sjoa zijn belangrijke momenten op de Joodse kalender geworden, omdat we willen blijven herdenken, willen blijven herinneren.

En ook voor mij persoonlijk geldt dat ik mijn Jodendom sterk verbind aan herinneringen uit het verleden. Met familie verhalen, of met Joodse geschiedenis in bredere zin. En ik meen dat zo’n gevoel van verbondenheid met eerdere generaties voor velen een sterk element van hun Joodse beleving vormt. Kortom, er lijkt weinig passender bij het Joods nieuwjaar dan om herinneringen centraal te stellen. En die dag van herinnering vormt dan gelijk een uitgelezen kans om weer nieuwe herinneringen te maken. Met vrienden, familie en kennissen. Want volgens mij is er niets zo belangrijk als het maken van nieuwe (Joodse) herinneringen, nieuwe geschiedenis waar we in de toekomst op terug kunnen kijken.

Sjana tova! •

Directie en management van Beth Shalom wensen cliënten, familie, medewerkers, vrijwilligers en alle overige betrokkenen een gezond en gelukkig 5784.

Beth Shalom

cordaan

Sjana tova oemetoeka namens de medewerkers en redactie van de Benjamin

Communiceren zonder woorden

Ontdek de kracht van beeldende groepstherapie

Niet voor iedereen is het vanzelfsprekend om openhartig over gevoelens te praten. Misschien voel jij je meer op jouw gemak om te praten als je bezig bent met iets anders, of vind je het juist lastig om je in woorden uit te drukken. Met de groep 'beeldende therapie' gaan wij hiermee aan de slag. Zo laten wij ons inspireren door beeldende materialen en verkennen wij samen een breed scala aan (persoonlijke) thema's.

Het resultaat van de creatieve opdrachten staat niet centraal - het gaat om de pure ervaring!

De groep komt in totaal zes keer bij elkaar (start rond januari 2024).

Informatie & aanmelden

spreekuur@joodswelzijn.nl (tav Lea Müller)
088-165 22 00
joodswelzijn.nl/diensten/beeldende-therapie

jmw

“Mijn navelstreng ligt op Curaçao begraven”

Joodse spil op de Antillen

TEKST MARIANNE FUCHS BEELD VIA MICHÈLE CAPRILES

Ze is waarnemend gouverneur van Curaçao, kunstenaar, ex-politica en nog veel meer. Michèle Capriles kent iedereen en iedereen kent haar. Ook is ze al twintig jaar voorzitter van het Joods Cultureel Historisch Museum in Willemstad, waar ze bij de receptie op me zit te wachten als ik toevallig samen met zes Joods-Amerikaanse toeristen binnenkom.

De toeristen hebben een gids besteld voor een rondleiding door het museum en de Snoa, de oudste nog in gebruik zijnde synagoge van het westelijk half eiland, uit 1732. Het museum en de Snoa vormen samen een complex van historische gebouwen. Als blijkt dat er geen gids is voor de toeristen, lost Michèle

we op de oude mahoniehouten bankjes van de synagoge geboeid te luisteren naar haar geanimeerde verhaal.

Michèle werd in 1968 geboren in een Joods, niet heel gelovig, gezin op Curaçao. “Ik ben cultureel Joods opgevoed, we gingen bijna alleen met Jom Kipoer naar sjoel.” Ze ging als zevenjarige naar Joodse les, maar na een paar maanden hield ze het voor gezien. “Niets voor mij.” Op haar dertiende werd ze lid van B’nai B’rith Youth Organization: “Een nieuwe wereld ging voor me open, ik kreeg nieuwe vrienden. We bekeken een video van een cellist die een muziekstuk speelde van een componist uit Theresienstadt. Ik kon het niet meer loslaten, het raakte me diep dat iemand in een concentratiekamp zulke mooie muziek kon schrijven.” Ze is nog steeds ontroerd als ze dit vertelt.

Vanaf dat moment ging ze wekelijks naar sjoel, zonder haar ouders. Ze was één van de eerste meisjes op Curaçao die bat mitswa deed. “Ik was zestien jaar, het was emotioneel. Vanaf die tijd raakte ik geboeid door de vraag wat geloof voor mensen betekent.”

Wereldverbeteraar

Ze studeerde internationale betrekkingen en religieuze studies in de VS met het idee diplomaat te worden om het vredesproces in Israël te bevorderen. Het liep anders. Terug in Curaçao in 1990 zou ze naar Guatemala gaan om voor de VN-vluchtelingenorganisatie, UNHCR, te werken. Haar vader, een bankier op Curaçao, vond de politieke situatie in Guatemala te gevaarlijk en adviseerde haar bij zijn bank te gaan werken. Eenmaal daar raakte ze betrokken bij de politiek en richtte ze samen met anderen een partij op, de PAR, die zich uitsprak voor behoud en herstructurering van de Nederlandse Antillen. Ze werd statenlid, vergelijkbaar met de Tweede Kamer, en hield zich bezig met jeugdwelzijn, vrouwenrechten en justitieel beleid. Maar uiteindelijk was dat toch niet voor haar.

“Misschien ben ik te aardig voor de politiek.”

“Ik ben geen politiek dier, misschien ben ik te aardig voor de politiek, waar soms een mes in je rug wordt

Keys to my heritage II, kunstwerk van Michèle

het ter plekke op door aan te bieden om zelf een praatje te houden over de geschiedenis van de Snoa. Ze nodigt me uit om mee te komen en binnen een minuut zitten

Michèle Capriles naast prinses Beatrix tijdens haar bezoek in 2015

gestoken, bij wijze van spreken. Ik ben na een paar jaar uit de politiek gestapt om me bezig te houden met kunst, cultuur en geschiedenis.”

Focus op cultuur

Dat was vertrouwd terrein; haar beide ouders hielden zich hun leven lang bezig met liefdadigheid, kunst en cultuur. Zo is Michèle al twintig jaar voorzitter van het Joods Cultureel Historisch Museum. Daar zijn, behalve de vaste collectie van Joodse objecten, ook exposities over de komst van de eerste Joden op Curaçao in 1651 en de invloed daarvan op sociaal, cultureel en economisch gebied. Ze heeft ook een adviserende functie bij Landhuis Bloemhof, vroeger het eigendom van haar grootmoeder. Nu is het een cultureel centrum, een museum annex galerie en bibliotheek en een geliefde plek voor kunstliefhebbers.

Bovendien is Michèle zelf kunstenaar: “Ik maak assemblage-kunst, een soort proces waarbij driedimensionale voorwerpen eerst in mijn fantasie, en later in het echt worden samengevoegd. Van andermans troep maak ik dus kunst.” Haar werk is te zien op verschillende plaatsen op Curaçao en daarbuiten.

In dienst van Curaçao

Michèle is getrouwd en haar twee kinderen studeren en werken in Nederland, maar zelf is ze verknocht aan Curaçao. “Mijn navelstreng ligt hier begraven; het moet hier heel slecht gaan voordat ik besluit ergens anders te gaan wonen. Op Curaçao wordt de navelstreng van een kind letterlijk begraven om de binding van dat kind met de aarde en het eiland te versterken.”

In 2019 werd ze benoemd als plaatsvervangend gouverneur; dat betekent dat ze de gouverneur vervangt in

geval van afwezigheid. De gouverneur is de wettelijke vertegenwoordiger van koning Willem-Alexander, hoofd van de regering, en is net als deze onschendbaar en oefent zijn bevoegdheden uit onder verantwoordelijkheid van de ministers.

De gouverneur is betrokken bij de opening van de Staten, het parlement, en begeleidt na verkiezingen het formatieproces. Ook moet de gouverneur wetten ondertekenen, zorg dragen voor de uitvoering van de rijks wetten en koninklijke onderscheidingen uitreiken. Michèle moet dus permanent op de hoogte zijn van wat er speelt in de politiek en op het eiland.

“Tijd dat we als Joodse
gemeenschap de
betrokkenheid van onze
voorouders erkennen.”

Aan het eind van het gesprek komt de Joodse betrokkenheid bij de Trans-Atlantische slavernij aan de orde. “Weet je dat er in het museum niets te vinden is over deze periode,” tekent ze aan. “Jarenlang is er bewust voor gekozen om dat onderwerp niet aan te snijden. Het is al lang tijd dat we als Joodse gemeenschap de betrokkenheid van onze voorouders erkennen, maar de discussie daaromtrent laat nog op zich wachten. Met de bril van vandaag is het echt fout wat er in de tijd van de slavernij is gebeurd. Het was toen ook fout, maar zo zag men het blijkbaar niet. De excuses van Rutte vond ik wel mooi, vooral de komma en geen punt.” •

Mikwe, Marx en Philips

De verrassende geschiedenis van Zaltbommel

TEKST KARIEN ANSTADT FOTO'S PATRICK STERNFELD

Het mikwe in Zaltbommel valt als ritueel bad volop onder de noemer Joods erfgoed. Het werd in 1992 ontdekt bij bouwwerkzaamheden op het terrein van de voormalige synagoge en dateert waarschijnlijk uit 1864. Het is geconserveerd en herbergt nu een klein Joods museum. **Lion Philips**, opa van de stichters van het Philips- concern, en zijn aangetrouwde neef **Karl Marx**, die hem vaak opzocht in Zaltbommel, stonden midden negentiende eeuw al verder van hun roots af. Ze waren toen al niet meer Joods. Toch horen zij ook een beetje bij de roemruchte Joodse geschiedenis van de plek.

Karl Marx

Lion Philips

Het huis van
Lion Philips op
de markt

Het kan zijn dat er in de 14de en 15de eeuw al enkele Joden in Zaltbommel woonden, maar van het ontstaan van een echte Joodse gemeenschap was pas sprake na de komst van Cosman Elias Gomperz in de tweede helft van de 17de eeuw.

Cosman Gomperz was de zoon van een rijke Joodse bankier uit Kleef. In 1678

werd aan hem door de Bommelse stadsregering voor een periode van 21 jaar de bank van lening verpacht. Ook kreeg hij het recht tot exploitatie van de Groote Gelderse Tol op de Maas, Rijn en Waal. Aanvankelijk bedong Gomperz, om zijn monopolie veilig te stellen, dat er geen andere Joden tot Zaltbommel toegelaten werden.

Toen hij zich echter gaandeweg ook in een andere richting ontwikkelde, namelijk als drukker en uitgever van Joods religieuze geschriften, verbleef hij veel in Amsterdam. In die periode verving zijn vrouw Zippora hem en hij nam

ook een zaakwaarnemer aan, waarmee hij zelf zijn monopoliepositie tenslotte verspeelde. Want later verpachtte het stadsbestuur de bank van lening aan de waarnemer. Geleidelijk aan vestigden zich meer Joden in Zaltbommel en daarmee kwam er behoefte aan een synagoge en een Joodse begraafplaats. Het verzoek van Gomperz om een plek voor een begraafplaats werd door het stadsbestuur ingewilligd, maar religieuze diensten moesten voorlopig in huiskamers plaatsvinden. Tot aan begin 19de eeuw werd dit opgevolgd. Het streven naar een synagoge bleef echter. Op 24 februari 1804 was het zo ver en werd het pand hoek Kloosterstraat/Minnebroederstraat ingewijd als synagoge. Op die plek kwam ook het mikwe. In 1900 woonden er nog zo'n 200 Joden in de Bommelerwaard (Zaltbommel en omgeving) maar in 1930 nog maar 71. Het merendeel overleefde de oorlog niet.

Lion Philips en Karl Marx

Horen deze twee wel bij het Joodse leven van Zaltbommel? De van oorsprong Joodse Lion was op 30-jarige leeftijd in 1826 overgegaan tot de Nederlands-Hervormde Kerk en de ouders van Marx hadden zich ook al bekeerd tot het christendom. Beide beroemde figuren hadden echter zowel een connectie met elkaar als met Zaltbommel en hun Joodse achtergrond valt niet te ontkennen. Reden om er toch aandacht aan te besteden.

“Dat Karl Marx
nog in het huis van
Lion Philips aan zijn boek
Das Kapital heeft gewerkt.”

We zitten op een terras op de Markt met onze twee gidsen: Aart Vos, voormalig archivaris van Den Bosch en Marc Wijnberg, vrijwilliger van de stichting Mikwe Zaltbommel. Aart maakt ons meteen attent op een huis aan de Markt en vertelt: “Daar woonde Lion Philips (1794-1866) tabakshandelaar en grootvader van de oprichters van het Philips Concern die daar ook zijn geboren. Lion was een aangetrouwde oom van Karl Marx en steunde zijn neef financieel. Het schijnt dat Karl Marx nog in het huis van Lion Philips aan zijn boek *Das Kapital* heeft gewerkt.”

Het mikwe

Na een korte wandeling komen we op de plaats van de voormalige synagoge bij het mikwe aan de Minnebroederstraat. In het kleine museum is onder een glazen plaat het reinigingsbad te zien en daarnaast het bijbehorende regenwaterreservoir en de resten van de vuurplaats. Een paneel met een tijdlijn geeft de geschiedenis van de Joodse gemeenschap in de Bommelerwaard weer. En dan zijn er nog een paar overblijfselen uit de toenmalige synagoge, waaronder een bankje en een zijpaneel van de bima, de verhoging waarop uit de Tora wordt gelezen.

“Contouren van de
vroegere synagoge.”

Ook is een deel van de fotocollectie van Zaltbommelaar Bob van Dijk, die tijdens de oorlog in hotel Gottschalk in Zaltbommel was ondergedoken, uitgesteld. Hij was een van de weinigen die na een inval de onderduik in het hotel overleefde. De foto's tonen het vooroorlogse Joodse leven in Zaltbommel. Zoals op veel plekken in de mediene dient het kleine museum een educatief doel en komen er

Het Mikwe

Mikve en appartementencomplex op plek van de voormalige synagoge

regelmatig schoolklassen om de Joodse geschiedenis van Zaltbommel te leren kennen.

Op de plaats van de synagoge is een appartementencomplex verrezen dat, heel vindingrijk, zo ontworpen is dat het de contouren van de vroegere synagoge weergeeft.

Vier Joodse begraafplaatsen

De eerste Joodse begraafplaats werd in 1748 aangelegd in een moestuin langs de stadsmuur. Daar werd, net zoals bijvoorbeeld in Praag, gestapeld begraven. Wat er nu nog van rest is slechts een grafheuvel zonder stenen, waar wel met een bordje wordt aangegeven dat het om een Joodse begraafplaats gaat.

Na een conflict binnen de Joodse gemeenschap die zelfs tot een scheuring leidde, werd er in 1785 een nieuwe begraafplaats ingericht, de Oliemolen. Boven het hek is nog altijd de naam te zien van de man die pacht betaalde voor het terrein, Levie Hartog. Voor iedere persoon die daar begraven werd moest die pacht betaald worden. Er zijn nog enkele grafstenen te zien, waaronder die van Levie zelf en zijn vrouw Marianne Jacobs. Ook ligt hier een dochter van Lion Philips, die kennelijk toen nog Joods was, begraven.

De derde begraafplaats stamt uit 1823 en ligt bij de Bossche Poort. Daar is een opmerkelijke grafsteen te zien van plaatijzer. Het gaat om een familielid van de in die tijd zeer bekende familie van ijzergieters Enthoven. De familie kwam uit Den Haag en werd daar wijd en zijd bekend door hun fabriek die diverse soorten gietijzeren producten vervaardigde. De familienaam werd landelijk vooral bekend van de straatlantaarns. Mordechai Israël Enthoven verhuisde in 1839 naar Zaltbommel waar hij een fabriek van ijzerwaren opzette als filiaal van de ijzerpletterij van zijn broer Lion. De laatste begraafplaats aan de Maarten van Rossumsingel uit 1901 completeert het viertal. Het lijkt wonderlijk, vier begraafplaatsen voor zo'n bescheiden Joodse gemeenschap, in 1899 woonden er nog 140 Joden, maar de verklaring is misschien eenvoudig: ze zijn relatief klein van oppervlak. De plaatselijke overheid zorgt ervoor dat alle begraafplaatsen intact blijven. •

IJzeren
gedenk-
steen
familie
Enthoven

Nieuwsgierig?
Een vrijblijvend
gesprek of
meelopen is
altijd mogelijk.

Bijdragen aan het psychisch welzijn van Joodse cliënten?

Kom werken bij het Sinai Centrum!

Bijvoorbeeld als:

- Master-, GZ-, of Klinisch psycholoog op de polikliniek in Amstelveen
- Verpleegkundige langdurige zorg in Amsterdam, Kastelenstraat
- Verzorgende IG langdurige zorg in Amsterdam, Kastelenstraat

Sjana Tova Oemetoeka!

Sinai
centrum • Joodse GGZ

Kijk voor alle informatie op
www.sinaicentrum.nl/joodseggz/werken-bij

**Amstelring
Ledenservice**

Amstelring Ledenservice zorgt dat het leven net dat beetje makkelijker wordt en dat doen we al ruim 25 jaar! Onze leden maken met korting gebruik van handige diensten (ook aan huis), volgen interessante cursussen, genieten van culturele uitjes en doen een beroep op hulpmiddelen. Ruim 30.000 huishoudens zijn al aangesloten bij Amstelring Ledenservice. Misschien ook iets voor u?

Het lidmaatschap bedraagt € 24,- per jaar voor het hele gezin.

Profiteer direct van de voordelen:

- Korting op cursussen en diensten (aan huis) zoals maaltijden, kapper, pedicure, kleding, personenalarmering, audicien, opticien, tuinman en rijbewijskeuring
- Digitale voordeelwinkel vol verrassende Ledendeals mét korting
- Korting bij theaters en culturele belevenissen
- Gratis krukken, looprekken en rollators lenen

- 10% korting bij de thuiszorgwinkels van Medipoint
- Collectiviteitskorting bij VGZ, Zilveren Kruis en Zorg en Zekerheid
- Korting op schadeverzekeringen bij Univé; gratis cyberhulp
- En nog veel meer

Kijk voor meer informatie op

www.amstelringledenservice.nl of bel tijdens werkdagen van 08.30 uur - 13.00 uur met **020 - 333 5100**. Uw vraag kunt u ook per e-mail stellen aan ledenservice@amstelring.nl

Wij zorgen dat het kan!

Mijn leven

Roos Elkerbout, geboren in Amsterdam, woont in Haarlem, is 52 jaar, heeft een man en twee kinderen.

TEKST JOLAN TOFF FOTO PATRICK STERNFELD

Leven

Van mijn derde tot mijn achttiende heb ik in het Gooi gewoond. Mijn vader, Ben, was daar werkzaam bij de actualiteitenrubriek *Achter het Nieuws*. Mijn jeugd was een soort jongensboek. Mijn vader was een geweldig verhalenverteller. Vriendinnen kwamen bij ons thuis om naar hem te luisteren. Hij vertelde bijvoorbeeld dat hij met zijn filmploeg in 1970 als eerste journalist ter wereld bij de gekaapte Swissair en TWA vliegtuigen in een woestijn in Jordanië kwam. Hij was voor mij het middelpunt van de wereld, de VARA hoorde bij ons. Hij is overleden toen ik vijftien was, hij werd maar 46 jaar. Mijn moeder Marti Smit schreef voor *Het Parool*. Zij deed vooral interviews. Op mijn achttiende ben ik politicologie gaan studeren. Dit heb ik niet afgemaakt, ik wilde, in navolging van mijn ouders, de journalistiek in.

Ik ben begonnen in Amsterdam bij AT5 en ging daarna in Hilversum als verslaggever naar *Netwerk*, een programma waarin *Brandpunt*, *Avro's Televisier* en *Hier en Nu* waren opgegaan. Het goede was dat je in principe dat wat je wilde maken, ook kon maken.

Toen was daar nog geld voor. Ik vond echter de sfeer op de redactie niet prettig want men wilde elkaar telkens de loef afsteken. Dit in tegenstelling tot AT5 waar men elkaar hielp. Ik ben toen gaan werken bij de televisietak van Radio Noord-Holland en heb heel lang het nieuws gedaan. Daarna heb ik informatieve programma's gemaakt zoals *Recht uit Noord-Holland*. Dat bracht persoonlijke verhalen over mensen die met criminaliteit in aanraking waren gekomen, zowel slachtoffers als daders.

Vorig jaar heb ik, in samenwerking met het Noord-Hollands Archief, een serie gemaakt over vrouwen in

het verzet in de Tweede Wereldoorlog. Er hebben veel meer vrouwen in gezeten dan wordt aangenomen.

Ik maakte bijvoorbeeld een portret van Frieda Belinfante, celliste en dirigente. Zij zat in de groep die met Gerrit van der Veen en Willem Arondéus het Bevolkingsregister in Amsterdam heeft opgeblazen. Ik houd mij nu vooral bezig met cultuurprogramma's, reportages over beeldende kunst en schrijvers. Ik ben altijd op zoek naar wat iemand drijft. In de nabije toekomst wil ik een serie maken over vrouwen in de kunst, sterke vrouwen die op hun manier verzet plegen door middel van kunst.

Mooiste herinnering

Zingen in de auto met mijn ouders. We hadden eindeloos veel cassettebandjes die we telkens weer afspeelden. In ons gezin wordt ook veel gezongen. Mijn man brengt zelfs de kinderen overal met de auto naar toe om maar met ze te kunnen zingen.

Sport

Ik was het kind dat als allerlaatste gekozen werd met gym. Rond mijn veertigste ben ik begonnen met hardlopen, nu doe ik het driemaal per week.

Joods

Betekent heel veel voor mij. Ik voel altijd enige argwaan als Joden zeggen dat zij zich totaal niet Joods voelen. Ik denk dat dit niet helemaal waar kan zijn. Als ik bij de LJG naar sjoel ga, is het niet uit religieuze overwegingen. Het gaat om de geschiedenis en tradities, het deel uitmaken van het Joodse volk. Mijn man is niet Joods maar hij is zeer betrokken en heeft zich erg ingezet voor de Joodse opvoeding van de kinderen.

Eten

In mijn koelkast heb ik altijd eieren, fruit en cottage cheese. Zonder deze ingrediënten kan ik niet.

Hekel aan

Blaters en dwepers.

Markt

Nu ik in Haarlem woon mis ik de Dappermarkt in Amsterdam-Oost waar ik vlakbij woonde.

Televisie

Ik ben een soort alles-eter. Ik kijk naar documentaires, actualiteiten, onzinseries op Netflix en het Journaal. Naar het laatste voornamelijk omdat mijn man zo graag wil kijken.

Mop

Moos en Saar lopen door de Kalverstraat. Een prachtige blondine komt ze tegemoet. "Hé Moos", zegt

ze en omhelst hem. "Wie was dat," vraagt Saar als ze verder lopen.

"O Saar," zegt Moos, "sorry, heel vervelend, ik had het je eerder willen vertellen, maar ze is mijn maitresse." Zwijgend vervolgen ze hun weg. Dan komt er weer een vrouw op Moos af, opnieuw een schitterend type. "Hé Moos!" Weer een omhelzing. "En wie was dat dan?" "Oh, dat is de maitresse van Sam." Het is even stil... zegt Saar; "Die van ons is mooier."

Boek

Portnoy's Complaint van Philip Roth. Dit boek heeft alles, de idiote Joodse moeder, de totaal neurotische Joodse jongen die standaard op niet-Joodse vrouwen valt. Het hele boek is een gesprek met zijn psychiater, een portret van gefrustreerd Joods Amerika.

Winkel

Ik winkel heel graag, ook bij Albert

Heijn. Uit een museumwinkel ben ik niet weg te slaan. Een vriend kwam toen met het woord "shoppurtunity".

Grootste wens

Gezond en gelukkig oud worden met mijn kinderen en mijn man. Voor die tijd wil ik wel nog wat documentaires gemaakt hebben.

Uitzicht

Heb ik niet zoveel mee. De stad is het mooiste uitzicht dat er is.

Bewondering voor

Ik ben niet echt iemand die met volle overgave iemand bewondert. Maar vooruit, mensen die handig zijn en al hun klusjes zelf kunnen doen.

JMW

Ik weet uiteraard dat het bestaat, maar ik ken de organisatie niet echt. •

Jeruzalem aan de Vecht

Zomerse Joodse migratie naar Maarssen

TEKST DANIËL METZ

Wie het zich kon veroorloven verbleef in de achttiende eeuw tijdens de zomermaanden op een van de honderden buitenplaatsen in de Beemster, Watergraafsmeer, langs de Amstel of de Vecht. De buitens werden toonplaatsen van weelde met rijkversierde lusttuinen en romantische theekoepels. Ook de Joodse elite had vaak zo'n tweede huis, voornamelijk rond Maarssen, het Jeruzalem aan de Vecht. Dit is het laatste deel van een tweedelige serie over Joodse buitenverblijven bij Amsterdam.

Het is moeilijk voor te stellen, de enorme verhuizing, tweemaal per jaar. Als de kooplieden naar hun buitenverblijf vertrokken, namen zij werkelijk alles mee. In de Amsterdamse grachten werden boten volgeladen met huisraad, meubels en zelfs schilderijen. Via de Amstel en de Angstel was Maarssen met de trekschuit slechts zes uur van Amsterdam verwijderd. Na vier tot zes maanden voltrok het hele schouwspel zich nog eens in omgekeerde richting.

De Vecht is begin 17^e eeuw als idyllische verblijfplaats ontdekt door de Amsterdamse koopman en burgemeester Johan Huydecoper en diens zoon Joan. Zij kochten grote stukken grond bij Maarssen en lieten daar meerdere buitenplaatsen aanleggen. In de daaropvolgende eeuwen zijn alleen al in Maarssen en Maarsseveen zo'n vijftig buiten-

huizen verzezen, waarvan zeker de helft op enig moment Joodse bewoners heeft gekend.

“Terughoudend in het toelaten van Joden.”

Vanuit Joods oogpunt was Maarssen om meerdere redenen interessant. Rond 1650 zijn er Joodse handelaren neergestreken in pogingen een tabaks- en zijde-industrie op te zetten, waarvan ze in Amsterdam waren uitgesloten.

De nabijheid van de stad Utrecht bood handelsmogelijkheden, maar het was hen verboden zich daar te vestigen. Ook de rest van de provincie Utrecht was terughoudend in het toelaten van Joden. Maarssen vormde daarop een uitzondering, enerzijds vanwege het handelsnetwerk dat in Utrecht wel degelijk was gewenst, anderzijds als zomerverblijf voor de welgestelde Amsterdamse en Haags Joodse elite.

Volgens sommige bronnen is het de eerste keer dat Joden in de Republiek grond konden bezitten. Zo kocht David Cardozo in 1659 van Joan Huydecoper de buitenplaats Spruytenburg aan het Zandpad (nu Zandweg). Vanaf 1697 ging het over naar Salomon de Lima en later naar Joseph Suasso de Lima, kleinzoon van de vermaarde baron Francisco Lopes Suasso. Rond 1800 is het huis (mogelijk door Suasso) verbouwd en kreeg het de naam Leeuwenberg.

Utrechtse Compagnie

Enkele jaren eerder had de tabakshandelaar Abraham Aboab, familie van de bekende rabbijn Isaac Aboab de

Boven: Joodse kerk Maarssen, JCK en portret van Immanuel Capadose, JCK

Hieronder: Vecht bij Maarssen, J. Stork, 1664, Rijksmuseum Twenthe

Fonseca, het huis Hogesant aan de Breedstraat gekocht, later hernoemd tot Vechtenvoort. Met het groeiend aantal Joodse bewoners in Maarssen richtte hij de bovenverdieping in als huissynagoge. De kerkenraad van de hervormde gemeente moest toezien hoe daar “tegen de ordonnantien egter oogluikend en ongestoord” diensten werden gehouden.

Toen men in 1718 in een huis tegenover Vechtenvoort een volwaardige synagoge wilde stichten, heeft de kerkenraad zich daar hevig tegen verzet. De Provinciale Staten van Utrecht besloten echter in het voordeel van de Joodse gemeente. Dat had alles te maken met de oprichting van de Provinciale Utrechtse Compagnie, waarvoor ze het Joodse kapitaal, vertegenwoordigd in de rijke gemeente van Maarsen, wilden aanspreken.

Parnas (bestuurder) van de Portugees Joodse gemeente was op dat moment de Haagse diplomaat Jacob Hiskia Machado. Zijn familie bezat van 1694 tot 1751 de riant buitenplaats Vechtoever met uitgestrekte tuinen tussen Diependaalsdijk en Vecht. Hem viel de eer te beurt, namens de Joodse aandeelhouders, te worden benoemd tot bewindhebber (mededirecteur) van de Provinciale Utrechtse Compagnie. Dat bood hem en de gemeenschap niet alleen privileges, maar stelde hem ook bloot aan antisemitische bejegeningen.

Joodse buitens

Midden 18e eeuw telde Maarssen het grootste aantal vermogende Joodse bewoners. Ook het aantal bezittingen nam toe. In 1723 kwam het grote huis Doornburg in bezit van Jacob de Chaves. Na hem ging het eigendom over

op Samuel Ximenes, gevolgd door diens weduwe Rachel de Pinto. Het huis maakt tegenwoordig deel uit van een openbaar park. Het smeedijzeren hek aan de Vecht laat goed zien dat de hoofdingang oorspronkelijk gericht was

**Doornburg,
JCK**

Huis
Richmond,
Wikipedia

op de rivier, waar de boten met personen en goederen aankwamen.

In het dorp Maarssen heeft de Vecht het aanzien van een gracht met herenhuizen. Op het eerste deel, Herengracht genaamd, staat het huis De Boomgaard, in 1685 verworven door Jacob Atthias. Latere bewoners zijn Abraham Salvador, Joseph en Aron Capadose en Abraham Teixeira de Mattos. Ook hier zou op enig moment een huissynagoge zijn ondergebracht.

Even verderop aan de Langegracht bezat Abraham Peixotto het huis De Groote Omloop. Zijn zoon Aron Peixotto liet het in 1724 afbreken en zette er drie grachtenpanden voor in de plaats. Het hoofdhuis staat nu bekend als De Nonnerie.

Weer verder langs de Vecht gaat de straat over in de Zandweg, waar de familie Franco Mendes en aanverwanten veel bezittingen hadden, waaronder

Otterspoor, Spruytenburg (Leeuwenburg) en Geesberge. Ook het fraaie Huis ten Bosch kende Joodse eigenaren. Het is in 1720 aangekocht door Isaacq Jessurun en daarna achtereenvolgens in bezit gekomen van David Pereira Junior en David Abraham Levi, getrouwd met Sara Machado.

Een van de latere Portugees Joodse bewoners van Maarssen was Immanuel Capadose. Hij bezat tot 1820 het huis Richmond aan de Kerkweg 10-12. Capadose was lijfarts van stadhouder Willem V en daarna van koning Lodewijk Napoleon. Na het vertrek van de Fransen werd Capadose door koning Willem I aangesteld als president van de 'Hoofdcommissie tot de zaken der

Jodenpaaltje langs de Vecht bij
Zandweg 29 in Maarssen, Wikipedia

Interieur Synagoge Maarssen, JCK

Israëlieten'. Deze commissie bespoedigde de integratie van Joden in de Nederlandse samenleving, onder meer door een verbod op Jiddisch als spreektaal in de synagoge. Dat laatste zal nog voor de nodige beroering hebben gezorgd in de Asjkenazische synagoge die Maarssen eveneens rijk was. Deze synagoge is in 1756 tot stand gekomen aan de Diependaalsedijk. Op de hoek met de Jodenkerksteeg woonde de rabbijn, Nathan Levie van Tijn. Dit hoekhuis bestaat nog, maar de synagoge is na opheffing in 1927 afgebroken. De Portugese synagoge aan de Breedstraat was reeds in 1839 afgebroken.

Aan het *Jeruzalem aan de Vecht* herinneren nog een kleine Joodse begraafplaats bij Tienhoven en een aantal hardstenen grenspalen van de eroev, het gebied waarbinnen op sjabbat mocht worden gedragen. Maar het meest indrukwekkend zijn de enorme buitenplaatsen en herenhuizen, waar nog een groot aantal van zijn te bewonderen. •

Verder lezen

M. Minnaert, *Langs de Vecht. Buitenhuizen als machtsmiddel* in: N. Jouwe (et al), *Slavernij en de stad Utrecht*.

T. Visschedijk, *Sporen uit de Mediëne. Joods verleden van de Vechtstreek*, (Maarssen 2010)

Jac. Zwarts, *De oudste synagoge van de Vecht*, in: Jaarboekje Nifterlake 1927

www.buitenplaatsenin nederland.nl

www.historischekringmaarsen.nl

Het eerste verhaal in deze serie, over buitenverblijven aan de Amstel, verscheen in Benjamin 128, zomer 2022.

Cultuurhistoricus Daniël Metz organiseert voor JMW het nieuwe Platform JEI dat zich richt op Joods erfgoed en identiteit. In oktober begint een cursus in Zuid-Holland, zie de JMW-agenda op pagina 44.

mr L.E. Visserhuis
Joods woonzorgcentrum

Zelfstandig en verzorgd wonen

Mooi kleinschalig woonzorgcentrum in Benoordenhout, Den Haag met ruime appartementen en verpleeggroepen.

Wilt u zelfstandig blijven wonen en indien nodig verpleeghuiszorg thuis/thuiszorg inschakelen? Dat kan in onze 36 appartementen. Voor ouderen die niet meer de regie over hun leven kunnen voeren, zijn er psychogeriatrische en somatische verpleegplaatsen in zeven kleinschalige woongroepen. Nog geen zorg nodig? Iedereen is welkom in ons restaurant.

Voor meer informatie: 070 3143800
of de website: www.jbc-visserhuis.nl

**Ziekenhuis
Amstelland
wenst u
Sjana tova,
een goed en
zoet nieuwjaar**

**Ziekenhuis
Amstelland**

Ziekenhuisamstelland.nl

aangenaam dichtbij

Israëllactie

Ieder kind heeft recht op een hoopvolle toekomst

Meer dan 400.000 kinderen in Israël leven in een onveilige thuissituatie. Zij hebben te maken met huiselijk geweld, labiele ouders, drugs-/alcoholmisbruik, armoede, werkloosheid. In een jeugddorp vinden ze een veilige woonomgeving, ze krijgen er onderwijs en in veel gevallen psychotherapie.

Eén van de jeugddorpen die wij steunen, is Ramat Hadassah. Steeds meer kinderen, o.a. uit Oekraïne, arriveren hier met psychische problemen. Voor hen is therapie van levensbelang. De therapieruimte in dit jeugddorp is echter sterk verouderd en moet dringend gerenoveerd worden. Daar zetten wij ons voor in.

Onze steun is alleen mogelijk dankzij úw financiële bijdragen.

De kinderen in Ramat Hadassah rekenen op u!

www.israelactie.nl / NL91 INGB 0000 7777 77

Een warm bad van Kaffee und Kuchen

Duits-Joodse afkomst in Nederland na de oorlog

TEKST TRUUSJE VROOLAND BEELD VIA TRUUSJE VROOLAND

Als kind van Duits-Joodse oorlogsoverlevenden in Nederland was het in de naoorlogse periode niet altijd gemakkelijk, zoals Truusje Vrooland, geboren Löb, heeft ervaren. Voor velen werd dit Duitse deel van hun identiteit onprettig, maar bijna tien jaar geleden begon Jack Weil met de Duits-Joodse cultuurontmoetingen *Kaffee und Kuchen Gesellschaft* in Amsterdam. Ook de Benjamin deed er verslag van in 2016. Truusje Vrooland schrijft over de impact die het voor haar heeft gehad.

De eerste bijeenkomst die ik bijwoonde was meteen een thuiskomst. Het waren allemaal nazaten van vluchtelingen, zoals ik zelf ook ben via mijn van oorsprong Berlijnse vader, Kurt Löb. Hij promoveerde notabene nog als zeventigjarige kunstenaar in het Duits op de ooit toonaangevende Duitse Exil-boekverzorgers in ons land (1994, *Exil-Gestalten*).

Die kinderen van de *exilanten* (bannelingen, red.) waren – net als ik die daar totaal niet op gerekend had – allemaal minimaal zeventig jaar of ouder! Jonge ouderen, dus. Maar de sfeer bleek meteen goed. De lezing van oud-minister Hirsch Ballin over de betekenis van het verkrijgen, of verliezen van het staatsburgerschap, was zeer interessant en de zelfgebakken taarten waren heerlijk. Maar wat is Kaffee und Kuchen dan? Het is een particulier huiskamergenootschap, een netwerk met ongeveer dertig mensen die drie of vier keer per jaar bij elkaar komen voor een lezing over een Duits-Joods thema. Die gaat vergezeld van koffie en zelfgebakken Apfelstrudel, Käsetorte naar moeders of grootmoeders recept, of de Kwetsentorte naar vaders recept voor zijn moeder Ruths verjaardag, zoals onze gastheer Jack die regelmatig bakt. Met Duitse wijn erna.

Toegang voor deze salon is, behalve het meenemen van iets lekkers, kosteloos. De sprekers worden gehonoreerd met een geïmporteerde fles Sekt van de geboortegrond van Jacks vader Hugo Weil uit Meisenheim,

Rheinland Pfalz (van Weingut Barth). En de sprekers zijn echt niet de minsten. Zo werd de aftrap in 2014 verricht door onze ster-auteur Arnon Grünberg, vertaald in het Duits met onder meer *Blauer Montag*, *Phantomsschmerz*, *Der Jüdische Messias*, *Muttermale* en *Tirza*. Hij vertelde over de Duits-culturele invloed van zijn Berlijnse ouders op hem en zijn schrijverschap.

“Een pijnlijk proces dat veel van onze ouders mee hebben gemaakt.”

Andere sprekers hebben het gehad over onderwerpen als de Duitse onderduikkinderen (Mirjam Keesing), over vluchtelingen en de link naar zichzelf (Marjan Sax), Jacques Klöters over de Duits-Joodse cabaretiers en oud museumdirecteur van het Joods Cultureel Kwartier Joël Cahen, vertelde over de schilder Max Liebermann.

En na het lange Covid-reces informeerde dr. Marieke Oprel (proefschrift: *The Burden of Nationality*) ons over de “Ontvijanding”; een goeddeels onbekende geschiedenis over de pijnlijke procedure waar voormalige Duitsers doorheen moesten om een officiële plek in onze samenleving te krijgen. Dat gold zelfs voor hen die uit de kampen terugkeerden!

Truusje Vrooland

Een pijnlijk proces dat veel van onze ouders mee hebben gemaakt.

Duitse cultuur kon weer

In 2016 vertelde Jack Weil in de *Benjamin* over de naoorlogse houding tegenover de Duitse cultuur. "In de jaren '50 en '60 kon je niet veel met je Duitse achtergrond, zo net na de oorlog. Duitse cultuur was 'not done'." Maar in het nieuwe millennium voelde hij dat het weer kon, vertelde hij me.

"Het was zo al
erg genoeg."

Jack: "Ik lag een keer in bed te denken dat ik toch iets met de invloed van de Duitse taal en cultuur die ik van huis uit heb meegekregen, moest doen omdat de tijd daar nu rijp voor was. En dat ik niet de enige hierin was, want ik had best veel anderen met dezelfde achtergrond in mijn adresboek staan. Mensen die, net als ikzelf, opgegroeid waren met Kaffee Klatsch, Streuselkuchen, Oberländer en Wiener worstjes. En na het stuk in de *Benjamin* ging het organiseren echt lopen."

Duits, leuk en lief

En hoe sta ik tegenover mijn Duitse Löb-achtergrond? Ach, nooit veel last van gehad. Ik houd van de klank van die mooie taal. En ben verslaafd aan de muziek van Schubert en Schumann. Mijn vader sprak accentloos en puntgaaf Nederlands en corrigeerde als vormgever zelfs de teksten van autochtone Nederlandse auteurs. Over de oorlog en hun vlucht naar Nederland werd thuis niet of nauwelijks gesproken. Ook niet over zijn Joodse achtergrond. Wij kinderen deden altijd wat lacherig over zijn Duitse benadering van ziektes: Kreislaufbeschwerden,

Kurt Löb, tweelingbroer Heinz en ouders in de tuin van hun huis in Berlijn na hun barmitswa, 1938

Schüttelfrost, Schwindel of Nervenschwache kenden wij in onze Nederlandse familie niet. Verder deden we vooral een beetje spottend om die rare dingen van 'onze buitenlander in huis'. En als onze strenge grootvader kwam lunchen, gedroegen we ons anständig en vonden zijn Prins Bernhard-achtige zwaar Duitse accent en vreemde taalfouten gewoon leuk en lief. Want hij was onze grootvader.

Bijeenkomst Kaffee und Kuchen, Jack Weil in actie, Foto: Nita Löb

Moeilijke meidagen

Alleen die Duitse achternaam Löb van hem en ons. Dat was de eerste week van mei, voorafgaand aan de oorlogsherdenkingen in de bovenbouw van de basisschool, een moeilijk iets, in de jaren vijftig en zestig, in onze Amsterdamse buitenwijk. Dan sisten de kinderen: 'Moffenjong' tegen mij. "Jullie Duitsers hebben Anne Frank vermoord." Zelfs onze wat valse, lelijke teckel Topaas (von Fichtenkogel), inderdaad van Duitse komaf, moest het in de jaren vijftig en zestig ook vaak ontgelden: 'Moffenhond' riepen ze haar na. Tegenwoordig struikel je in het Vondelpark haast over dit populaire hondenras.

Ik was in die dagen dan de paria van de klas, voelde me vaak misselijk en kon slecht slapen. Want ja, die kinderen hadden vast gelijk. Want grootvader sprak zo Duitsachtig en was in de Eerste Wereldoorlog militair geweest. Daardoor had hij zijn linkerarm verloren.

Dus ik zei niks thuis, want het was zo al erg genoeg. Wist ook pas een jaar later van zijn Joodse achtergrond die de reden van hun vlucht als gezin naar Nederland was. Maar had door deze nare situatie op school wel een hekel aan Anne Frank gekregen. Wilde ook nooit naar *Het Achterhuis* in mijn eigen stad gaan. Ben er tot op de dag van vandaag nog steeds niet geweest.

Maar bij de mensen van Kaffee und Kuchen voel ik me vanaf die eerste keer thuis. Na een interessant onderdeel als bijvoorbeeld de confronterende lezing van dr. Marieke Oprel over de 'ontvijanding' of de opzienbarende lezing van de Münchense auteur en literatuurwetenschapper Dr. Ingvild Richardsen (die recent een onbekend manuscript van Grete Weil vond: *Der Weg zur Grenze*), is er altijd voor deze oudere 'Exil-kinderen' weer een druk en gezellig samen nagenieten van zo'n bijeenkomst met natuurlijk Kaffee und Kuchen! •

Koken voor een Joodse instelling

Sukadelapjes, viskoekjes en meer

TEKST EN FOTO'S PATRICK STERNFELD

Hij is al meer dan drie decennia de kok bij Beth Shalom, het zorgcentrum met Joodse identiteit in Amsterdam Buitenveldert, tegenwoordig onderdeel van Cordaan. Willem Jenster gaat volgend jaar met pensioen en kijkt terug op een “bijzonder mooie tijd.” Zijn werk kenmerkt zich door afwisseling en inventiviteit, hij maakt bijvoorbeeld zijn eigen ketjap.

Het is de afwisseling die het zo bijzonder maakt, vertelt Willem. “De mensen, het team, het beroep op je creativiteit en het toepassen van je kennis. Het gaat hier anders dan in een ‘gewone’ instelling. Omdat alles volledig koosjer is wordt er altijd vers gekookt, waarbij vlees en melksporen in één product natuurlijk uit den boze zijn. Rond Pesach zal je geen producten voorzetten

waar elementen in zitten die kunnen rijzen of zich vermeerderen. Zo wordt vermicelli dikker in water. Het rijst en is dan dus treife (niet-koosjer).”

— *Hoe verhouden die strenge voorschriften zich met bijvoorbeeld afwisseling en creativiteit?*

“Neem bijvoorbeeld vlees, dat mag geen bloed of sporen ervan bevatten. Daarom wordt het in zout ingelegd. Dat maakt het compleet smakeloos. Door toevoeging van kruiden breng je het weer op smaak. Zo smeren we sukadelapjes in met kruiden en mosterd. De mosterd maken we zelf. Een ander voorbeeld: gelatine, dat bestaat uit botten en kraakbeen van o.a. varkens. Dus treife. Maar er zijn vervangers”. Hij wijst naar een paar potten: “Onder rabbinaal toezicht vervaardigd natuurlijk.

Willem Jenster
met ‘sjoumer’
Michael Grufi

Recept

Viskoekjes volgens Joods recept

Ingrediënten voor ongeveer 6 personen:

- 500 gram kabeljauw
- 500 gram zalmfilet
- 150 gram aardappelen
- 5 beschuiten
- 2 eieren
- 1 lepel fijngehakte peterselie
- 50 gram boter
- 1 sjalotje
- Mespuntje foelie
- Zo nodig iets zout
- Mosterd

Bereiding:

- Aardappelen koken en 10 minuten voordat ze gaar zijn de kabeljauw en zalm bovenop de aardappelen leggen en verder garen.
- Wanneer de aardappelen gaar zijn deze afgieten samen met de gare vis
- Deze samen goed door elkaar roeren en iets fijn maken
- In een koekenpan boter smelten en het fijngemaakte sjalotje aanfruiten en deze door het mengsel kneden.
- Mosterd, peterselie, iets zout, fijngemaakte beschuit, foelie en eieren toevoegen en nogmaals kneden.
- Van het deeg koekjes modelleren en deze bakken in de boter of in de olie.

Ingekochte producten moeten dat predicaat altijd hebben. Ineens was de gangbare ketjap niet meer toegestaan. De productinformatie ontbrak erbij. Omdat niet te achterhalen was wat er exact in zat, was het verboden. Nu maak ik het zelf: Worcestersaus, soja, basterdsuiker, azijn...”

“Belangstelling voor hom en kuit is verdwenen.”

— Hoe bepaal je nu of je voor zo’n 160 personen naar ieders tevredenheid kookt?

“Door in ieder geval vooraf te weten of er dieetwensen zijn. En, door na elke maaltijd iedere bewoner te vragen of het heeft gesmaakt. Zo simpel, maar zo belangrijk. Verder hebben we een menucommissie. Die bestaat uit de domeinmanager, bewoners-vertegenwoordigers, de cliëntenraad en mijn persoon. Periodiek komen we bij elkaar en bespreken verbeterpunten en suggesties. We zien veranderingen in smaak bij bewoners optreden. Gebakken lever is helemaal uit de gratie. Zal iets met kleur en structuur van het vlees te maken hebben. Ook de belangstelling voor hom en kuit is verdwenen. Vegetarisch en veganistisch daarentegen zijn weer in trek. Misschien generatieverschillen?”

Willem
Jenster
met zijn
kaartenbak

— Kun je wat over je loopbaan vertellen?

“Zelfstandigheid en praktisch handelen waren belangrijk voor me bij mijn beroepskeuze. Die vond ik terug in de Horeca-vakschool, een opleiding van zeven jaar. Koken

leerde je destijds in de stijl van de Franse meesterkoks. Vakken waren keukentheorie, installatie-kennis, drankenkennis, talen en stages in hotels bijvoorbeeld het Schiller, of bij de Industriële Groote Club.

Na voltooiing van de opleiding ging ik aan de slag als zelfstandig werkend kok. Dat betekende echter tot heel laat in de weer zijn, ook in de weekenden. Het gebrek aan vrije tijd brak me op, mijn vrouw en ik communiceerden steeds vaker met briefjes. Dit was reden voor het maken van een switch naar een instellings-keuken, die van het OLVG. Hier was een opleiding aan verbonden, waarbinnen het vak ‘dieetkok’ een praktijkopdracht voorschreef. Een ‘kijkje’ nemen in de keuken-organisatie van een andere instelling. De keuze viel op Beth Shalom, destijds in Osdorp. Het duurde slechts een week. Maar iedereen, inclusief ikzelf, was heel enthousiast. Wat me aansprak was het respect dat ik voelde voor de traditionele, religieuze omgeving. Ook de hygiëne. Een sollicitatie zat er echter niet in omdat er geen officiële vacature was.”

“Wat vóór mij gedaan moet worden, gebeurt door deze toezichthouder”

Toch zouden de ervaringen van dit ene weekje zeven (horeca) jaren later zich alsnog uitbetalen als hij door Beth Shalom voor de functie van zelfstandig werkend kok wordt benaderd. Temeer omdat het team van destijds er ook nog steeds was, had die verandering veel weg van ‘weer thuiskomen’.

“Wel moest ik me alles eigen maken. Ik kreeg ook te maken met een toezichthouder (sjoumer). Ik heb geen Joodse achtergrond. Voorschrift is dat altijd iemand van Joodse afkomst deelgenoot moet zijn van het koosjere kookproces. Wat ik niet mag doen, en wat dus vóór mij gedaan moet worden, gebeurt door deze toezichthouder. Dat varieert van het ontsteken van de oven en kookplaat, opstarten van ketels, het openen van de koelkast, tot het breken van eieren, het openen van een fles wijn en het wassen van bladgroente en sla. Die worden tegen een speciale lamp gehouden om te controleren op ongedierte, maar moeten daarna ook nog door drie spoelbakken: één met azijn, één met zout en één met schoon water. Zo zijn de voorschriften.”

Als ik hem ten slotte vraag naar een recept waar hij aan denkt om voor Rosj Hasjana te bereiden, draait hij zich om en grijpt naar een vijftig-jaar-oud kaartenbakje. “Hier moet toch wel iets tussen zitten.” •

Loting Canon Joods Nederland

De *Canon van 700 jaar Joods Nederland* is vernieuwd en kreeg in het zomernummer van de Benjamin veel aandacht. Natuurlijk, want JMW is nauw betrokken bij de uitgave en het begon ooit als een artikel van Bart Wallet en Tirtsa Levie Bernfeld in de Benjamin. Daarom konden onze lezers zich ook inschrijven voor een loting van vijf exemplaren en kregen ze ook de kans om uit te leggen waarom de Canon zo'n belangrijk werk is. Hieronder, in alfabetische volgorde, volgen de vijf gelukkige ontvangers van de Canon. Het ging om een blinde loting en het resultaat zegt niets over de mooie teksten die ook door anderen zijn ingestuurd, waarvoor veel dank.

Fabienne Blocq

Voldoende toekomst voor een nieuwe Canon! Vanwege de uitgave van de vernieuwde *Canon van Joods Nederland* schreef Ferry Biederman dat de Joodse geschiedenis van Nederland ophield in 2015. De samenstellers zagen geen aanleiding om een nieuw hoofdstuk te schrijven... Pardon?? Ik heb er het grote, oude, dikke boek maar even bij gepakt en gezien dat er niets instaat over: BDS, het woke-principe en de betekenis voor Joden, de Amerikaanse 'Joden-van-kleur', de toename van de anti-BDS en anti-antisemitisme beweging.

Ruud de Brabander

Het onder de aandacht brengen van de Joodse geschiedenis onder een zo groot mogelijk publiek in Nederland is ontzettend belangrijk. De Canon kan bijdragen aan een beter begrip van het Jodendom met name in ons land, maar kan tevens fungeren als een instrument tegen vooroordelen ten opzichte van Joden en ook bijvoorbeeld tegen antisemitisme. Men kan door middel van de Canon zich bewust worden dat deelname van Joodse mensen aan de Nederlandse maatschappij al heel lang bestaat, daarbij kan men ontdekken hoe waardevol en nuttig de Joden zich hebben bewezen in de Nederlandse maatschappij, genoemd kan hier worden de ondersteuning van zwakkeren, minder bedeelden, maar ook in bijvoorbeeld architectuur. Een waardevol boek derhalve.

Mathilda van den Hof

Als tweede generatie met een Joodse moeder (opgegroeid in een christelijk pleeggezin) en christelijke vader ben ik op zoek naar mijn Joodse roots. De Canon helpt mij om te leren over de Joodse geschiedenis.

Sjoerd van der Werf

Tijdens de rondleiding in de synagoge van Winterswijk wordt er, naast de sjoel en het mikwe, ook een bezoek gebracht aan de oude begraafplaats, in gebruik van de 17^e eeuw tot het eind van de 19^e. De aanwezigheid van grafstenen (acht staande en een liggende) is het

bewijs dat het Joodse verhaal van Winterswijk meer is dan alleen de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust. Het gaat ook over de handel in vee en vlees, familierelaties over de Duitse grens, een voorzanger uit Vilnius, een beroemde neef in Londen en een Joodse broer op Curaçao. Ik wil meer weten over Joods leven in Nederland - de Canon is een goed hulpmiddel.

Hanny Zwart

Als Joodse vrouw in de mediene zou ik graag de nieuwe uitgave van de *Canon van 700 jaar Joods Nederland* willen ontvangen. Aan de Canon van Joods Nederland heb ik veel plezier, ik lees erin als ik plaatsen in Nederland ga bezoeken. Ik vertel aan mensen (niet-Joden) dat er vroeger een sjoel was en dat er Joods leven is geweest. Veel mensen in het dorp Cuijk waar ik woon weten dat niet en door de Canon heb ik dat onder de aandacht gebracht. Vreemd vond ik dat Venlo niet besproken staat, terwijl Venlo een bloeiende gemeente had. Er is zelfs een Jodenstraat in Venlo. •

Goed gereedschap is het halve werk

JMW helpt andere hulpverleners

TEKST DEBORAH JULIARD

Van het kastje naar de muur worden gestuurd, daar wordt niemand blij van. Wanneer je een nieuwe telefoon nodig hebt is dat nog tot daaraantoe, dan moet je misschien net wat langer lopen met je kapotte selfiecamera. Los van die irritante geel-achtige-wazige-gloed als je een foto van jezelf wil sturen naar je (klein)kinderen of vrienden is het niet echt een drama. Maar je wilt niet dezelfde meters moeten afleggen wanneer het gaat over je psychische gezondheid.

hulpverleners cruciaal om het juiste gereedschap te hebben: om te beschikken over bepaalde specifieke kennis, houding en vaardigheden. Maar over welke specifieke kennis hebben we het dan? Wat maakt dat een cliënt bij JMW zegt, ik heb aan een half woord genoeg? Hoe ziet die contextgebonden hulpverlening¹ eruit?

"Vaak kan inzicht in waarom iemand iets is overkomen of aangedaan, inzicht geven in de oorzaken van het gedrag van een ander, bijdragen aan vormen van herstel," zei directeur Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Jan Willem Bruins op de lancering van de e-learning op 3 april 2023 bij JMW. "De e-learning die nu speciaal voor de reguliere zorg- en hulpverleners is gemaakt kan daar een goede bijdrage aan leveren."

Trots, prestatiedruk en diversiteit

De ouders van de tweede generatie zijn vaak zeer veerkrachtige mensen; ondanks de verschrikkingen van de oorlog, hebben zij hun leven weer opgepakt. Hun kinderen, de tweede generatie, willen niet altijd gezien worden als slachtoffers, maar hebben soms het gevoel extra te moeten presteren omdat hun ouders de oorlog hebben overleefd en zij iets goed moeten maken. Dit is een voorbeeld van de dynamiek die in een naoorlogs gezin kan spelen, maar het is belangrijk om te begrijpen dat er allemaal verschillende ervaringen binnen deze groep zijn. Wij hopen dat na het volgen van deze e-learning de hulpverlener een beter begrip heeft van de balans tussen kracht en kwetsbaarheid binnen de Joodse tweede generatie.

Jan Willem Bruins bij de lancering van de e-learning voor hulp- en zorgprofessionals

Bij JMW horen wij met enige regelmaat van cliënten dat ze zich niet gehoord of begrepen voelen door reguliere zorg- of hulpverleners, of dat ze van hot naar her worden gestuurd, omdat de klachten niet gekoppeld worden aan de onderliggende hulpvraag. Daarom is het voor

¹ Bij contextgebonden hulpverlening wordt rekening gehouden met de specifieke culturele, sociale, religieuze en persoonlijke achtergrond van de cliënt. Het houdt in dat hulpverleners de context en de omgeving waarin de cliënt leeft en functioneert meenemen in de hulpverlening.

Voor het ontwikkelen van de e-learning is de expertise van Movisie ingeschakeld, een kennisinstituut dat werkt aan het ontwikkelen, verzamelen en verspreiden van kennis op het gebied van sociale

vraagstukken, welzijn, zorg en sociale veiligheid in Nederland. Verschillende collega's en externe zorgprofessionals hebben de inhoud beoordeeld en feedback gegeven, deze terugkoppeling is meegenomen in de verbeterondes.

Sensitiviteit

Bij JMW hebben wij meer dan 75 jaar waardevolle ervaring opgedaan in het verlenen van contextgebonden hulpverlening. Deze rijke kennis hebben wij samengebracht in onze e-learning. Het gaat dan onder meer om kennis over de oorlog en de naoorlogse jaren: inzicht in de tijd waarin de tweede generatie opgroeide en de uitdagingen die zij en hun ouders mogelijk hebben ervaren. Kennis over het onbewust en onbedoeld doorgeven van trauma van de ene generatie op de andere, ook wel intergenerationele overdracht van trauma genoemd. Dit is van belang om de dynamiek binnen families te begrijpen. Kennis over de verschillende manieren waarop de gevolgen van oorlogstrauma zich kunnen manifesteren binnen Joodse families, zoals praten of zwijgen, het verliezen van grenzen bij het zorgen voor ouders en de verschillende rollen die broers en zussen kunnen vervullen. Dit helpt om conflictsituaties beter te begrijpen. Bijvoorbeeld om te begrijpen waarom een zoon zo boos wordt als de thuiszorgmedewerker van zijn moeder weer te laat komt.

De e-learning biedt niet alleen meer inzicht in de benodigde houding en vaardigheden die een professional nodig heeft bij de hulpverlening aan deze cliënten, maar benadrukt ook het belang ervan. Zo zijn een open houding (ruimte geven en niet oordelen), het opbouwen van vertrouwen, het stellen van grenzen, en geduld essentiële vaardigheden. Hoewel deze eigenschappen normaal gesproken cruciaal zijn voor elke hulpverlener, zijn ze voor deze specifieke groep cliënten nog belangrijker aangezien sommigen van hen zijn opgegroeid met wantrouwen tegenover de buitenwereld. Met deze kennis, houding en vaardigheden worden de specifieke behoeften en gevoeligheden van Joodse cliënten van de tweede generatie beter herkend, begrepen en behandeld.

Hoe wordt de e-learning ontvangen?

Er zijn al bijna 80 deelnemers geweest, die de e-learning hebben gevolgd! De feedbackronde staat gepland voor september, maar nu al hebben wij van verschillende deelnemers gehoord dat de e-learning een waardevolle bron is voor inzicht en herkenning van de problematiek

Lancering van de e-learning bij JMW

van de Joodse tweede generatie. Wij hopen op deze manier de (reguliere) zorg- en welzijnsprofessionals de juiste handvatten aan te reiken, voor hun hulp- of zorgverlening aan Joodse tweede generatie cliënten. •

De e-learning is gratis en te volgen op www.movisie.nl/joodse-clienten

Weet wat je stemt

TEKST EN FOTO LARA LÖWINGER

Ben je als, mogelijk nieuwe, kiezer benieuwd naar waar je op moet letten bij het uitbrengen van je stem in de komende Tweede Kamerverkiezingen? **Lara Löwinger** heeft wat tips. Zij won in haar eindexamenjaar samen met Ronja Hartman de Onderwijsprijs van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) voor hun profielwerkstuk over de Nederlandse politiek.

Er was veel wantrouwen in de Nederlandse politiek en het vorige kabinet voorafgaand aan de Tweede Kamerverkiezingen van 2021. Onvrede onder de bevolking uitte zich onder meer in klimaat-, woon- en boerenprotesten. En toch werd precies dezelfde regering aangesteld na de verkiezingen.

Mijn klasgenoot Ronja Hartman, op het Spinozalyceum in Amsterdam, en ik vroegen ons af: "Hoe kan dit?"

En ook: "Heeft de campagnevoering van politieke partijen er misschien invloed op gehad?" We besloten dit te onderzoeken. We interviewden campagnemedewerkers en -leiders van zeven politieke partijen, waaronder Tweede Kamerleden om tot inzichten te komen over hoe campagnevoering kan bijdragen aan het wantrouwen in de politiek.

Met nieuwe verkiezingen op komst, waarbij ik inmiddels mag stemmen, staan we als land weer voor de belangrijke taak van het kiezen van onze volksvertegenwoordiging.

In november zullen hopelijk zo veel mogelijk van de ruim 13 miljoen kiesgerechtigden naar de stembus gaan en in de aanloop

hiernaar zullen politieke partijen duidelijk maken waarvoor gekozen kan worden. Het vertrouwen in de politiek ligt nu al een tijd erg laag. Sterker nog, de meerderheid van de kiezers had snel na de formatie van het inmiddels demissionaire kabinet eigenlijk alweer behoefte aan nieuwe verkiezingen. Zowel de kiezer als de politieke partijen hebben nu de kans stappen te zetten om

de volgende regeerperiode beter te laten verlopen.

De manier waarop politieke partijen hun verkiezingscampagnes voeren heeft tekortkomingen, bleek uit ons onderzoek. Hierdoor is de kiezer achteraf minder tevreden met zijn stemkeuze dan nodig. Zo voeren partijen campagne met te veel focus op de uitslag, waarbij ze de gevolgen op de lange termijn voor het vertrouwen van de kiezer in de politiek uit het oog verliezen. Met alle gevolgen van dien voor bijvoorbeeld het functioneren van de democratie.

Vier tips voor de kiezer

Ik verwacht jammer genoeg niet dat de huidige campagne anders zal verlopen. Daarom geef ik enkele tips voor wat je als kiezer kan doen om te zorgen dat je achteraf geen spijt hebt van je stem.

Ten eerste is het belangrijk je als kiezer bewust te zijn van de manier waarop je gerepresenteerd wilt worden, blijkt uit ons onderzoek. Wil je dat jouw vertegenwoordiger op je lijkt, jouw standpunten over bepaalde onderwerpen deelt of iemand is die beleid heeft geïmplementeerd waarin jij je kan vinden?

Als Jood gaat je stem misschien naar iemand die qua achtergrondkenmerken op je lijkt en Joods is. Of mogelijk stem je liever op een partij die tegen antisemitisme optreedt of die op dezelfde manier naar Israël kijkt als jij. In dat geval staan de standpunten of het handelen van de partij in het verleden hoog op je lijstje van prioriteiten. Het kan ook zijn dat je Joodse identiteit helemaal niet bepalend is voor jouw stemkeuze, maar dat je het beleid van partijen wat betreft armoedebestrijding of hun standpunt over het klimaat doorslaggevend vindt. Deze manier van denken kan je toepassen bij bijvoorbeeld het lezen van verkiezingsprogramma's, het bekijken van kandidaten en het volgen van debatten in de media. Dit zorgt hopelijk voor een stemkeuze waardoor je je gerepresenteerd zal voelen.

De tweede tip: realiseer je dat wat nu belangrijk is, niet per se over een paar jaar aan de orde van de dag zal zijn. Denk daar de komende maanden aan bij het bestuderen van politieke partijen. Hoe een partij een paar jaar geleden verkondigde de coronacrisis te willen aanpakken, was toen de besmettingen daalden niet meer relevant.

“Deze tips zullen de wereld niet in één klap veranderen.”

Tip nummer drie: besef dat politici als ze verkozen zijn in de Tweede Kamer niet alleen zullen stemmen over standpunten die ze in campagnetijd benadrukken. Wanneer je je stemkeuze maakt, is het dan ook belangrijk dat je je breed oriënteert op de standpunten van de verschillende partijen.

Tot slot: weet dat, zoals uit ons onderzoek bleek, politieke partijen bijvoorbeeld bij het vormen van verkiezingsprogramma's, voornamelijk naar de input van hun leden luisteren. Dit terwijl deze groep helaas niet representatief is voor de Nederlandse samenleving. Dit is

een probleem, want de politiek behoort niet degene met de luidste stem te vertegenwoordigen, maar iedere stem. Wil je tijdens de verkiezingen jouw mening extra laten horen, word dan dus lid van een politieke partij, kijk naar de mogelijkheden om mee te praten zonder lid te zijn of schrijf een partij aan over jouw ideeën of zorgen. Hiermee heb je extra invloed op wat er uiteindelijk met jouw stem gedaan wordt.

Deze tips zullen de wereld niet in één klap veranderen, maar ik hoop dat wij de komende tijd als land in de geest van Jom Kipoer terugkijken op de afgelopen jaren en toewerken naar een nieuwe regeerperiode waarin de kiezer zich beter vertegenwoordigd voelt. Hopelijk weten we zo een stukje van het vertrouwen in onze politiek te herstellen. •

Zie voor het onderzoek “Hoe politiek partijen de kiezer soms uit het oog verloren in hun verkiezingscampagnes”: www.knaw.nl/fondsen-en-prijzen/knaw-onderwijsprijs

Hoe bespreek jij
Joodse feestdagen
met je niet-Joodse
werkomgeving?

Scan de QR-code
om achter
het antwoord
te komen!

freyda
Over Joods leven

freyda.nl

JMW, Catom, Freyda en Lev-activiteiten* door het hele land: ontmoetingen, lezingen en meer. De bijeenkomsten zijn voor iedereen met een Joodse achtergrond en (eventuele) partner. Voor onze actuele agenda kunt u kijken op www.joodswelzijn.nl/activiteiten en op www.freyda.nl/agenda. Ook kunt u zich aanmelden voor de JMW-nieuwsbrief via joodswelzijn.nl: onderaan.

Het Atelier – Portret van Hella

Vorig jaar gaf Freek de Jonge zijn Joodse vrouw Hella het mooiste verjaardagscadeau ooit: een bioscoopfilm over haar leven. In de film laat Hella zien hoe zij traumatische ervaringen uit haar verleden, heeft ingeruild voor geluk en vrijheid. Hella: "Ik ben niet Joods opgevoed en heb ook altijd geprobeerd niet Joods te zijn. Maar ik besef inmiddels dat ik die werelden niet kan scheiden." JMW nodigt u graag uit voor een besloten vertoning van deze bijzondere film en nagesprek met Hella en Freek. Data: **zondag 8 oktober** (Amsterdam) en op **zondag 29 oktober** (Den Haag). [Houd onze nieuwsbrief en website in de gaten voor aanvullende informatie en kaartverkoop.](#)

Dagtocht Madurodam

Op **donderdagmiddag 12 oktober** organiseert JMW een mooie dagtocht naar Madurodam in Den Haag! Wij verzamelen op de locatie, gevolgd door een uitgebreide en lekkere lunch. Daarna brengen wij een bezoek aan de indrukwekkende miniatuurstad, waar wij meer kennis vergaren over de Joodse geschiedenis van dit park. De kosten voor de gehele dag bedragen € 22,50 p.p.

Aanmelden kan tot uiterlijk **2 oktober** door een mail te sturen naar activiteiten@joodswelzijn.nl of via 088-1652200.

Platform JEI

Drie zondagen lang, van 12:30 tot 17:00 uur, maakt u kennis met het Joodse erfgoed en identiteit van de provincie Zuid-Holland. Deze driedaagse cursus is een unieke kans om Joods Leiden, Gouda en Den Haag te leren kennen! Data: **22 oktober** (Leiden), **5 november** (Gouda) en **19 november** (Den Haag). Geïnteresseerden voor de cursus kunnen zich aanmelden via activiteiten@joodswelzijn.nl. Extra info: Deelname aan de cursus is geheel gratis. Nadere details worden na aanmelding toegestuurd.

Storytelling avond

In **november** organiseren wij een storytelling avond in Utrecht! Tijdens deze knusse en inspirerende avond zullen meerdere getalenteerde storytellers hun meest bijzondere verhalen met ons delen. [De definitieve datum moet nog worden vastgesteld, houd daarom de website goed in de gaten voor meer informatie.](#)

Jewish Jazz

Op **zondag 10 december** vindt de culturele middag in Amsterdam plaats! Dit keer treedt de getalenteerde jazz-zangers Mirjam van Dam op. Zij zal ons meenemen in de wereld van Joodse Jazz. Het belooft een zeer mooie en gezellige middag te worden. De kosten bedragen € 20,-. [Aanmelden kan tot 28 november via \[activiteiten@joodswelzijn.nl\]\(mailto:activiteiten@joodswelzijn.nl\) of 088-1652200.](#)

Ontmoetingsgroepen JMW:

JMW heeft in het land ontmoetingsgroepen die regelmatig bij elkaar komen voor een praatje, een lezing of om gezamenlijk de feestdagen te vieren. Vrijwilligers organiseren de bijeenkomsten en onderhouden het contact met de deelnemers. Kijk voor de meest actuele informatie op de agenda op onze website.

Alkmaar (voormalig Heiloo) Tsafon

De vrijwilligers van Tsafon zijn druk bezig met de organisatie van een leuke en vernieuwende activiteit dit najaar. [Houd onze nieuwsbrief in de gaten of check de agenda op de website om op de hoogte te blijven!](#)

Breda

Finjan

Elke **2e woensdag** van de maand van 12:00 tot 14:00 uur, toegang € 5,-. Data: **13 september, 11 oktober, 8 november** en **13 december**. [Graag vooraf aanmelden bij Baruch van Riel, via \[debibliotheek46@gmail.com\]\(mailto:debibliotheek46@gmail.com\) of via 06-20117881.](#)

Brunssum

Jiddisjkeit

Er zijn voorlopig geen bijeenkomsten. Wilt u op de hoogte blijven van nieuwe activiteiten? Meld u zich dan aan voor de tweewekelijkse nieuwsbrief of houd onze website in de gaten.

Den Bosch

Bejachad

Er zijn voorlopig geen bijeenkomsten. Wilt u op de hoogte blijven van nieuwe activiteiten? Meld u zich dan aan voor de tweewekelijkse nieuwsbrief of houd onze website in de gaten.

Dieren

Kletzmaar

Elke **1e donderdag** van de maand van 10:30 tot 12:30 uur, toegang € 5,-. Data: **7 september** (Rosj Hasjana viering met appel en honing én een pubquiz met leuke prijzen), **5 oktober** (Channah Penninkhof geeft een rondleiding in de sjoel van Zutphen), **2 november** (Marijke Ron verzorgt de presentatie "De WIZO toen en nu"), Extra zondag **12 november** vanaf 15:00 uur ("Op reis met George en Ira Gershwin", muzikale voorstelling met een flinke dosis Joodse humor, toegang € 7,50) en **14 december** (Chanoeka viering). [Graag vooraf aanmelden bij Marij Bachrach, via \[marijbachrach@upcmail.nl\]\(mailto:marijbachrach@upcmail.nl\).](#)

** Disclaimer: er kunnen veranderingen komen op het programma.*

Heerenveen

Mifgasjiem

De bijeenkomsten vinden **één keer per maand** plaats op de woensdagochtend. Toegang € 13,50 incl. koffie/thee en lunch.
Data: **13 september** (Rosj Hasjana), **4 oktober** (Soekot), **8 november** (lezing), **13 december** (Chanoeka met muziek) en **7 februari** (Toe Bisjwat).
Graag vooraf aanmelden bij Jan Penninkhof via 06 - 498 268 36 of jan.penninkhof@gmail.com

Hilversum

Gooise Nesjomme

Elke 3e donderdag van de maand wordt er van 09:30 tot 12:30 uur een bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen, onderbroken door een "cultureel kwartiertje", georganiseerd. Toegang € 5,- incl. koffie/thee en iets lekkers.
Data: **21 september** (over Albert Einstein, de belangrijkste natuurkundige uit de geschiedenis), **19 oktober** (over Sonja Barend, eindigde haar programma altijd met: "Morgen gezond weer op"), **16 november** (over Max Tilleur: "Ik lach om niet te huilen") en **14 december** (Chanoeka, dus neem je Chanoekia en kaarsen mee).
Graag vooraf aanmelden via Edith Bernards via 023-2002106 of edith.bernards@ziggo.nl.
Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Rotterdam

Joffie Koffie

Elke 3e dinsdag van de maand van 10:30 uur tot 12:30 uur organiseert de ontmoetingsgroep in Rotterdam een gezellige bijeenkomst om nieuwe mensen te ontmoeten, vaak met thema. Deelname is € 3,-.
Data: **19 september**, **17 oktober**, **21 november** en **19 december**.
Graag aanmelden bij Yvonne via 010-4588797 of y.denneboom@hetnet.nl

Zaandam

Misjpoeg aan de Zaan

Elke laatste woensdag van de maand een gezellige bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen met regelmatig een thema.
De bijeenkomsten vinden plaats van 10:00 tot 12:00 uur, tussen oktober 2023 tot en met maart 2024 zullen wij samenkomen van 11:00 tot 13:00

uur. Toegang kost € 5,50 incl. koffie/thee en iets lekkers. Voor de Rosj Hasjana en Chanoeka bijeenkomsten kost het € 10,-.

Data: **20 september** (Rosj Hasjana-viering, let op niet laatste woensdag en tot 13:30 uur), **25 oktober**, **29 november** en **13 december** (Chanoeka-viering, let op niet op laatste woensdag en tot 13:30 uur).
Graag vooraf aanmelden via Erna Houtkooper-Barend via 06-22 47 31 71 of erna.houtkooper@hetnet.nl.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Nieuwsbrief

Wilt u de JMW-nieuwsbrief ontvangen? Meld u aan via de website joodswelzijn.nl: onderaan. Zijn er gegevens gewijzigd zoals uw e-mailadres of adresgegevens? Of heeft u vragen? Geef het aan ons door via activiteiten@joodswelzijn.nl.

Alle medienegroepen worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

maror

catom
ישראלים בהולנד

Catom is het Israëlische label van JMW

Mifgasjiem Be'Kef in Amstelveen

מפגשים בכיף

Elke laatste donderdag van de maand een gezellige bijeenkomst en/of activiteit voor in Nederland wonende 60+/- Israël's van 10:30 tot 12:30. Toegang € 10,- incl. koffie/thee en iets lekkers. De voertaal is Ivriet.
Data: **28 september** (appels met honing eten en proosten op Rosj Hasjana), **19 oktober** (uitstapje), **30 november** (lezing over "Sterk worden voor de winter: Versterking van het ademhalingssysteem, behandeling en verlichting van gewrichtspijn en veelvoorkomende spijsverteringsproblemen")
Meer informatie en/of aanmelden kan bij Gili via 0645505723 of bij Helen via 0646310615.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Israëlische Moeders Café in Amstelveen

Gezellige ontmoetingsgroep voor Israëlische vrouwen. Het samenkomen is geschikt om lekker in het Ivriet te kletsen, nieuwe contacten op te doen of om kennis te vergaren door het volgen van lezingen en workshops. Het Israëlische Moeders Café komt zes keer per jaar samen op de dinsdag of op de donderdag. De ene keer in de ochtend van 10:30 tot 13:00 uur en de andere keer in de avond van 19:30 tot 22:00 uur. Toegang is € 10,- incl. koffie/thee en iets lekkers.
Data: **Dinsdagochtend 17 oktober** (kledingruil feest) en **donderdagavond 23 november** (lezing over aromatherapie).
Meer informatie en/of aanmelden kan bij Eynat via 06-83786000.
Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

De Geschiedenis van Joods Nederland

Op donderdag 19 oktober organiseert Catom in samenwerking met het Joods Educatief Centrum Crescas de interessante lezing "De Geschiedenis van Joods Nederland". De belangrijkste onderwerpen in de Joods-Nederlandse geschiedenis zullen tijdens de lezing van Bart Wallet, hoogleraar Joodse Studies van de Universiteit van Amsterdam, aan bod komen. De lezing zal in Amsterdam plaatsvinden en om 20:00 uur beginnen. Deze boeiende avond zal in het Engels zijn. Een kaartje kost € 15,-.
Een toegangsbewijs kunt u kopen via www.crescas.nl.

Filmvertoning Elik & Jimmy

Ter ere van Seret, het Israëlische filmfestival, zal Catom op donderdagavond 30 november de film "Elik & Jimmy" tonen! De film begint om 20:00 uur in Amstelveen. Het eerste drankje krijgt u van Catom! De film is in het Ivriet, maar er is wel Engelse ondertiteling.
Meer informatie en aanmelden kan via activiteiten@joodswelzijn.nl.
Extra info: De definitieve prijs voor de filmvertoning is nog niet vastgesteld. Houd onze sociale media-kanalen in de gaten voor meer informatie.

Cursus: De Basis van Digitale Sociale Media

In **november** zal Catom de cursus "De Basis van Digitale Sociale Media" aanbieden. Er zullen vijf sessies in Amsterdam georganiseerd worden. De cursus zal in het Ivriet gegeven worden. Meer informatie over de cursus wordt spoedig bekendgemaakt! Houd daarom onze sociale media-kanalen goed in de gaten!

Voor up-to-date informatie over de activiteiten van Catom, bezoek en volg onze Facebookpagina en/of Instagram account! Ontvangt u al onze nieuwsbrief? Stuur een mail naar: catom@joodswelzijn.nl.

Volg Catom op Instagram!

Bekijk Catom's Facebook-pagina hier!

Catom activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

maror

freyda
Over Joods Leven

Freyda – Jong & Joods
Het jongerenlabel van JMW

Wil je meer weten over Freyda of wil je nog iets vragen? Kijk op onze website freyda.nl of neem contact met ons op via welkom@freyda.nl. Volg je ons eigenlijk al op onze socialemediakanalen?

Volg hier onze Instagram-pagina!

JPride

JPride organiseert evenementen in een informele en gezellige setting voor queer Joodse twintigers en dertigers in Amsterdam. De volgende evenementen zijn:

- **Vrijdag 20 oktober** In de avond wordt er een diner georganiseerd.
- **Zaterdag 2 december** Filmavond. Binnenkort volgt er meer informatie over beide evenementen! Heb je vragen of wil je meer informatie over JPride, stuur dan een mail naar jprideamsterdam@gmail.com.

Check de agenda op de website om op de hoogte te blijven. Heb jij leuke ideeën voor toekomstige evenementen? Of wil je columnist(e) worden op Freyda? Kom met ons in contact via sociale media of via welkom@freyda.nl!

Lev is het ontmoetingscentrum van JMW, voor iedereen van 60+ met een Joodse achtergrond en/of partner. Lev is geopend, tijdens activiteiten, van maandag t/m donderdag van 10:00 tot 17:00 uur. Voorafgaand aan onze activiteiten, zoals filmvertoningen en lezingen, is er de mogelijkheid om gezamenlijk Koosjer te lunchen bij Lev. Voor vragen over de activiteiten of voor aanmelden stuur een mail naar lev@joodswelzijn.nl of bel 088-1652255.

Wegens Jom Kippoer is Lev **maandag 25 september** gesloten. Namens Lev Sjana Tova en Chag Sameach.

Rosj Hasjana High Tea

Donderdag 21 september organiseren wij weer een High Tea voor Rosj Hasjana van 15:00 tot 17:00 uur. Samen gaan wij feestelijk het nieuwe jaar inluiden en genieten van lekkere hapjes en fijne gesprekken. De kosten voor deelname aan de High Tea bedragen € 22,-

Mini Dagtocht

Op **woensdag 22 november** gaan wij met Lev op mini dagtocht. Houd de nieuwsbrief in de gaten voor verdere informatie!

Maandag Matinee

De **1e maandagmiddag** van de maand is er een filmvertoning in Lev. Voor de aanvang van de film is er de gelegenheid om gezellig samen lunchen van 12:00 tot 13:00 uur. Om 13:00 uur starten wij met de film. Na afloop kan er nagepraat worden met koffie/thee. Kosten € 15,- (voor film en lunch) of € 7,50 p.p. (alleen film). De volgende matineeën zijn: **2 oktober, 6 november** en **4 december**.

Lezing kabbala, wijsheid of bijgeloof?

Donderdagmiddag **26 oktober** komt Marcella Levi een lezing geven over de Kabbala. Kabbala is een vorm van Joodse mystiek. Voorafgaand aan de lezing kunnen wij samen lunchen van 12:00 tot 13:00 uur. Om 13:00 uur start de lezing. Na afloop is er tijd om na te praten met koffie/of thee. De kosten voor de lezing en lunch bedragen € 15,-. Wilt u alleen de lezing bijwonen? Dan vragen wij € 7,50. De lezing gaat niet door als er minder dan tien deelnemers zijn. **Opgeven kan tot 19 oktober.**

Ontmoeting op de donderdagochtend

Iedere donderdagochtend van 10:00 tot 12:00 uur is iedereen welkom die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap en gezelligheid. Een vast moment in de week om vertrouwde gezichten te zien, maar ook om nieuwe mensen te ontmoeten. Deelname kost € 2,50 incl. een lekker kopje koffie/thee.

Verder hebben wij ook nog

Wandelen met Lev, Joodse Cultuur geschiedenis, Tai Chi Chih, schilderen en tekenen, conversatie Ivriet, online voorlezen en nog veel meer.

Informatie en aanmelden via lev@joodswelzijn.nl of via **088 16 52 255 (Lev secretariaat)**.

Klokje Cor Knorringa

Nadat onze moeder was overleden vonden wij tussen haar spullen een klokje waarvan zij ons verteld had dat het van Cor Knorringa was geweest. Van mevrouw Knorringa weten we dat zij arts was. Zij was van februari 1943 tot juli 1944 ondergedoken bij onze ouders in Heemskerk. In 1944 is zij opgepakt op een ander adres met fatale afloop. Wij zouden graag willen dat dit klokje bij haar familie terecht komt.

Carla Kuit, Amsterdam, cjkuit@gmail.com

Struikelstenen

Haarlem

Voor de struikelsteenlegging in Haarlem rond 9 November zoeken wij nabestaanden.

[U kunt informatie vinden op struikelstenen haarlem.nl.](#)

[U kunt ons ook bellen:](#)

Reini Elkerbout 0644050171.

Velp (Gld.)

De Stichting Struikelstenen Rheden onderzoekt de mogelijkheden struikelstenen te plaatsen in Velp (Gld). Wij zijn op zoek naar informatie over en verwanten van de vroeger in Velp woonachtige: Berend Levie, Dieren 1883-1942; Keetje Levie-Sluis, Amsterdam 1876 -1942; Max Izak, Velp 1916- 1943; Mevrouw Anthonie Felsenthal-Franken, Aken

1873- 1943 en Erich Felsenthal, Aken 1874 – 1943; Leo Hillel van Hertzfeld, Rotterdam 1914 – 1943; Bettie Franken-Elias, Pattensen 1866 – 1941; Allen vermoord in Auschwitz. Charles Mozes, Arnhem 1919- Velp 1944; Elise Drukker, Veendam 1874 - Westerbork 1943.

[Informatie kunt u sturen aan info@struikelstenen-rheden.nl.](#)

[Of telefonisch contact opnemen met Kuny Bouman 06 19669600](#)

Contact

Happy face gezocht

020 - Soms zit ik te denken, vraag ik te veel...? Is het zo moeilijk te vinden wat ik mis in het leven en al lang op zoek...? Joodse man (weegschaal), met niveau en humeur, model 1950, verkeert in perfecte staat, "met recente APK", alles werkt, houdt van het leven, knuffelen, ero., reizen, en meer, wil graag in contact te komen met een leuke verzorgde sensuele lady met niveau, humeur, en met een warme hart, met hetzelfde verlangen. Alstublieft, geen "Lemon Face", maar een "Happy Face", geen "BOSS" type. The Talmud says: "Search for a beautiful heart, not necessary a beautiful face. Beautiful people are not always good, but good people are always beautiful."

[Graag mailen met foto naar:](#)

1082ao@gmail.com.

Hebreeuws koor Alkmaar

Bij deze willen we het nieuwe Hebreeuwse koor Alkmaar voorstellen. Het koor staat onder leiding van haar oprichtster Bareket Petkovsky

en de enthousiaste dirigente Shira Miriam Cohen. Wij zingen een mix van moderne en traditionele Joodse liederen. Het koor zoekt nieuwe leden met een passie voor Joodse muziek. Wij repeteren twee zondagmiddagen per maand in de LJG-sjoel in Alkmaar.

[Voor meer info en inschrijving mail ons: bareketpetkovsky@gmail.com](#)

Klazienaveen en omgeving

Als liberale Joodse vrouw (79) die in Klazienaveen woont, ben ik op zoek naar Joodse contacten in de wijde omgeving. Ik rijd auto en heb een brede interesse. Leuk om van je te horen!

Alice Wolf alicebob43@gmail.com

Samen leren

Shalom, ik ben een senior man heb een passie voor alles wat met de Hebreeuwse taal en cultuur en Joodse geschiedenis te maken heeft. Zowel Tenach als het moderne Ivriet. Ik zoek een paar gezellige mensen die dezelfde passie hebben om regelmatig ergens bij elkaar te komen om te leren. Je hoeft geen expert te zijn iedereen is welkom, ook mensen die beginner zijn. Wat het materiaal betreft, gaat alles in overleg. Ik denk aan het doornemen van de parasha, de siddur een stukje grammatica enz. Gedichten van Rachel, Bialik, Agnon, rabbi Nachman, artikeltjes uit het Israëliësch nieuws. Of video's met tekst over onderwerpen uit Israël gemaakt door Piece of Hebrew uit Israël.

Reacties naar eretz.hakadosh@gmail.com

Voor onze ontmoetingsgroep Gooise Nesjomme te Hilversum zijn wij op zoek naar een gastheer-vrouw.

Wij komen iedere 3e donderdag van de maand van 09:30 tot 12:30 uur bij elkaar voor ontmoeting, smoezen en een kort inleidend thema. Lijkt het u leuk om samen met een vrijwilliger de leden van de ontmoetingsgroep een warm welkom te bieden? Of hebt u nog vragen over uw rol als gastheer-vrouw neem dan contact op met Anita Oranje via 088-1652200. Wilt u meer informatie over het vrijwilligerswerk bij JMW?

[Kijk dan op \[joodswelzijn.nl/vrijwilligerswerk\]\(http://joodswelzijn.nl/vrijwilligerswerk\)](#)

Je kan een sjoekertje sturen naar benjamin@joodswelzijn.nl.

Deadline voor het Chanoeka nummer is 27 oktober 2023.

Gespreksgroepen

Is een gespreksgroep iets voor jou? Het antwoord is “ja” als je goed kan luisteren en graag ervaringen wilt delen. Het is voor mensen vaak prettig om (ingrijpende) gebeurtenissen met elkaar te delen in een veilige (Joodse) omgeving. Je zou herkenning kunnen vinden in elkaars verhaal en erkenning voor jouw eigen gedachtes en dilemma's. De aankomende periode starten wij met de volgende groepen:

Levensverhalen schrijven (oktober Amsterdam & Dieren)

Creativiteit helpt mensen ervaringen, problemen en emoties te verwerken. Onder begeleiding van een groepshulpverlener gaan deelnemers van de schijfgroep elke bijeenkomst, tien in totaal, twee stukken schrijven over zelfgekozen onderwerpen. Hierdoor ontwikkelt iedereen een eigen schrijfstijl. Alle geschreven stukken vormen samen de “mozaïek van je leven”. Om (h)erkenning te creëren, lezen we de geschreven stukken aan elkaar voor en ontvang je feedback van de groep en de hulpverlener.

Verlies en Rouw (oktober Amersfoort)

Bij de Verlies- en Rouwgroep staat het individuele rouwproces van de deelnemer centraal. Iedereen rouwt anders, op zijn eigen manier en in zijn eigen tempo. Tijdens zes bijeenkomsten wordt hierbij stilgestaan. Onze toegewijde groepshulpverleners delen hun expertise en inzichten over verlies en rouw, waardoor je een dieper begrip zult krijgen van je eigen gevoelens. Maar dat is niet alles. In een vertrouwelijke en veilige omgeving zul je ook de gelegenheid hebben om samen met anderen te praten over deze belangrijke thema's. Door naar

elkaars verhalen te luisteren, zul je (h)erkenning vinden bij elkaar.

Ben jij kind van een ouder die de oorlog heeft meegemaakt? (december Den Haag)

Kinderen van oorlogsoverlevende(n), oftewel de tweede generatie, zijn grootgebracht met het oorlogsverleden van hun ouders. Dit kan grote invloed op hun leven hebben. Zij zoeken vaak pas op latere leeftijd hulp omdat ze zich niet realiseren dat hun klachten gerelateerd zijn aan de oorlogservaringen van hun ouders of vanuit een gevoel dat hun klachten er minder toe doen. Veel tweede generatie kinderen mogen van zichzelf het verdriet van de oorlog niet toe-eigenen. Dit zorgt ervoor dat zij emoties moeilijk kunnen plaatsen, waardoor deze groep met grote eenzaamheid kampt. Dit traject biedt daarom bij JMW een grote mate aan herkenning.

Zorgen voor een dierbare (december Amsterdam)

De zorg voor een naaste is een mooie taak, maar kan ook zwaar zijn. Je zorgen maken om een naaste is misschien wel nog zwaarder. Bij de gespreksgroep mantelzorg kun je terecht voor allerlei vragen

en voor hulp- en/of ondersteuningsmogelijkheden. Familie en vrienden weten niet altijd wat jij als mantelzorger meemaakt en je wilt hen ook niet belasten met jouw zorgen. Daarom kan het fijn zijn om met anderen te praten die in een vergelijkbare situatie zitten. Zij kunnen je begrip, steun en nieuwe perspectieven bieden. Hierdoor krijg jij mogelijk ook weer nieuwe inzichten. Stap die zware drempel over, meld je aan voor de gespreksgroep, deel je ervaringen met anderen en vergeet vooral niet om goed op jezelf te letten.

Voor alle groepen geldt dat deze alleen doorgaan bij voldoende aanmeldingen.

Meer informatie en aanmelden via spreekuur@joodswelzijn.nl of telefonisch via 088-1652200.

Heden en verleden in de mediene

Zuid-Holland kent een grote verscheidenheid aan Joods erfgoed. JMW neemt je mee in de nog tastbare geschiedenis van deze kehillas (Joodse gemeenten). **Op zondag 22 oktober (Leiden), 5 november (Gouda) en 19 november (Den Haag).**

Zuid-
Holland

In de winter, wanneer de donkere, koele straten van de stad versierd worden met feestelijke verlichting, is een bezoek aan het Joodse erfgoed in Zuid-Holland des te sfeervoller.

Verwarm jezelf met de gedachte dat het voortbestaan van Joods erfgoed bijdraagt aan het behoud van onze identiteit. De driedaagse cursus leert je meer over het Joodse erfgoed, onze geschiedenis te begrijpen en verantwoorde beslissingen te nemen voor de toekomst.

Informatie & aanmelden

activiteiten@joodswelzijn.nl

joodswelzijn.nl/platform-joods-erfgoed-identiteit

B E N J A M I N

ABONNEREN OP DE GRATIS BENJAMIN, HET KWARTAALBLAD VAN JMW.

- ☐ Ik wil het blad gratis viermaal per jaar thuis ontvangen (**in Nederland**).
- ☐ Ik wil de Benjamin **in het buitenland** ontvangen (ontvang een offerte voor de verzendkosten).
- ☐ Ik wil informatie over de **gesproken Benjamin** ontvangen.

Achternaam Voorletters

Adres

Postcode en woonplaats

Land

Email Handtekening

- ☐ Ik wil via de email af en toe **nieuws ontvangen over de Benjamin** (nieuwe nummers, podcasts etc.)
Afmelden kan altijd via een link in de email.

Dit formulier ongefrankeerd in een gesloten enveloppe opsturen naar:
JMW, Administratie Benjamin, Antwoordnummer 47160, 1070 WB Amsterdam.

<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online/donatie/>

Of gebruik het formulier hieronder op de pagina.

50

De Benjamin wordt vooral gemaakt door een redactie van vrijwilligers:

Karien Anstadt
Voormalig
medewerker van
JMW

Lea van Coeverden
Journalist

Marianne Fuchs
Voormalig
medewerker
van JMW

Patrick Sternfeld
Achtergrond in HR

Jolan Toff
Voormalig
medewerker van
JMW

Clënten- en Deelnemersraad (CDR)

Iedereen die met JMW te maken krijgt als cliënt, deelnemer of gebruiker van onze diensten, kan terecht bij de Clënten- en Deelnemersraad (CDR). De raad is een belangrijke schakel tussen u en de organisatie en kan uw belangen behartigen, maar ook ideeën overbrengen, (veranderende) behoeftes signaleren en vanuit de doelgroep adviseren.

De Clënten- en Deelnemersraad en JMW hebben onderlinge afspraken gemaakt over de medezeggenschap en inspraak van cliënten via de CDR.

Voor de CDR is het belangrijk van u, als gebruiker van de diensten van JMW, te horen hoe u over het werk van JMW denkt. Daarom nodigen wij u uit om contact met ons op te nemen. Uw ervaringen, ideeën en suggesties zijn van harte welkom. De CDR is geen klachtencommissie, maar komt wel op voor uw belangen. U kunt mailen naar cdr@joodswelzijn.nl

Huidige leden: Joost Weijel, Marguerite Berreklouw, Erica Polak, Femke Roos (*voorzitter*) en Nico Peper

Meer op: joodswelzijn.nl/meer-over-jmw/organisatie

Zie ook de introductiefilm van de CDR op: [/www.youtube.com/watch?v=jvTrIpHMvNk](https://www.youtube.com/watch?v=jvTrIpHMvNk)

Telefonisch spreekuur

Onze maatschappelijk werkers zijn te bereiken van maandag t/m vrijdag tussen 9.00 en 13.00 uur op 088 - 165 22 00 of via spreekuur@joodswelzijn.nl.

HOOFDKANTOOR Amsterdam

Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
088 - 165 22 00
info@joodswelzijn.nl
joodswelzijn.nl & frejda.nl

JMW LOCATIES

Onderstaande locaties zijn alleen op afspraak te bezoeken. Voor contact bel 088 – 165 22 00 of mail naar info@joodswelzijn.nl.

Arnhem

Mr. E.N. van Kleffenstraat 6
(Station 026)
6842 CV Arnhem

Den Haag

Koninginnegracht 19
(Taurogebouw)
2514 AB Den Haag

Rotterdam

Het Huis van de Wijk
Kipstraat 37
3011 RS Rotterdam

Lev – Informatie- en ontmoetingscentrum

Kastelenstraat 80
1083 DE Amsterdam

10 december 2023

Jewish Jazz

met Mirjam van Dam

Wist u dat *'I'm Dreaming of a White Christmas'*, *'Somewhere over the Rainbow'* en *'April in Paris'* geschreven zijn door Joodse componisten? Er zijn natuurlijk nog veel meer voorbeelden van bekende liederen die door Joden zijn gecomponeerd. De getalenteerde jazz-zangeres Mirjam van Dam zal dit tijdens de culturele middag op speelse wijze met het publiek delen.

Het thema van de culturele middag is *Jewish Jazz*. Dit muzikale genre volgt het spoor van Joodse invloeden in de jazzmuziek aan de hand van verhalen, biografieën, anekdoten en uiteraard via fantastische muziek.

Mirjam van Dam staat al dertig jaar op de planken en zong in meerdere jazzformaties en theaterproducties. Momenteel treedt ze op met *Jewish Jazz* en is ze hard aan het werk om een programma met Jiddisch repertoire te ontwikkelen.

FOTO: KOOS BOMMELÉ

Komt u ook?

Het belooft een zeer mooie en gezellige middag te worden!

Zaal open: 14.00 uur

Aanvang: 14.30 uur

Kosten: € 20,-

Aanmelden

Stuur vóór 28 november 2023 een e-mail naar activiteiten@joodswelzijn.nl of bel naar 088 – 1652200.

joodswelzijn.nl

maror

*jmw